

“САКАВІК”

незалежны перыядычны *on-line* часопіс
у падтрымку беларускай культуры
і беларускасьці

№2

Чэрвень 2013

Заснавальнік і рэдактар Пётра Мурзёнак

Часопіс заснаваны ў сьнежні 2012 года

Выходзіць раз на тры месяцы

Аттава, Канада

Зьмест №2

(старонка)

Пётра Мурзёнак	Ці быў Рурык у Полацаку? Гісторыя сучаснай Беларусі і Украіны як вынік сутыкнення ўсходнеславянскай і еўразійскай цывілізацый (3)
	1. Уступ (4)
	2. Геапалітычныя межы паміж усходнімі славянамі і еўразійскімі народамі ў канцы 9 стагоддзя н.э. (5)
	3. Ці быў Рурык у Полацаку альбо як чытаць гісторыю? (10)
	4. Размежаваньне плямёнаў усходніх славян (15)
	5. Міжусобныя войны як фактар размежаваньня ўсходніх славян (16)
	6. Мангола-татары як фактар утварэньня дзвюх цывілізацый усходнімі славянамі (20)
	7. Утварэньне ўсходнеславянскай цывілізацыі (13-14 стагоддзе) (22)
	8. Пачатак фарміраваньня еўразійскай цывілізацыі (13-15 стагоддзе) (24)
	9. Адносіны паміж усходнеславянскай і еўразійскай цывілізацыямі ў 14-19 стагоддзях (27)
	10. Сучасныя ўзаемаадносіны ўсходнеславянскай і еўразійскай цывілізацый (30)
	11. Заключэньне (37)
Viktoryia Kozlova	Lack of change in Belarus (44)
Пётра Мурзёнак	Адукацыйны праект «РАЗАМ» (46)

Наступны нумар часопіса выйдзе ў верасьні 2013 года

ПЁТРА МУРЗЁНАК: ЦІ БЫЎ РУРЫК У ПОЛАЦАКУ? ГІСТОРЫЯ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСІ І УКРАЇНЫ як ВЫНІК СУТЫКНЕНЬНЯ ЎСХОДНЕСЛАВЯНСКАЙ І ЕЎРАЗІЙСКАЙ ЦЫВІЛІЗАЦЫЙ

Ключавыя словы: усходнія славяне, размежаваньне, усходнеславянская цывілізацыя, еўразійская цывілізацыя

У артыкуле абгрунтоўваецца існаваньне асобнай усходне-славянскай еўрапейскай цывілізацыі на сучасных тэрыторыях Беларусі і Украіны. Аналіз паказвае, што славяне, міграваўшыя ва Ўсходнюю Еўропу ў 5-9 стагоддзях н.э., у далейшым, пад уплывам розных фактараў размежаваліся і ўвайшлі ў склад дзвюх цывілізацый – усходнеславянскай (беларуска-украінскай цывілізацыі) і еўразійскай цывілізацыі. Размежаваньне было абумоўлена як племяннымі асаблівасьцямі ўсходніх славян і прыроднымі ўмовамі Усходнееўрапейскай раўніны і Еўразійскага стэпу, так і асыміляцыяй з лакальнымі плямёнамі, міжусобнымі войнамі паміж землямі і княствамі, уплывам мангольскай імперыі, узнікненьнем Вялікага Княства Літоўскага як аб’яднальніка ўсходніх славян. Усходнеславянская цывілізацыя сфарміравалася ў 13-14 стагоддзях, а ўтварэньне еўразійскай цывілізацыі пачалося ў 13-15 стагоддзях. Дзецца характарыстыка ўзаемадзеяньня ўсходнееўрапейскай і еўразійскай цывілізацый на працягу трох перыядаў: “дакіеўскага і кіеўскага”, пераходнага “мангольскага” і сучаснага. Абмяркоўваецца месца ўсходнеславянскай цывілізацыі сярод іншых цывілізацый у эпоху глабалізацыі.

Кароткі тлумачальны слоўнік:

Рутэны – славяне, якія ў 5-9 стагоддзях н.э. рассяліліся ва Ўсходняй Еўропе, пераважна на тэрыторыі сучаснай Беларусі і Украіны.

Русь, варагі – прышлыя людзі, якія ўдзельнічалі ў кіраваньні славянамі.

Вялікаросы, маларосы, беларусы – групы славян, раздзеленыя па этнічнаму прызнаку ў 18-19 стагоддзях.

Беларусы, украінцы – усходнія славяне, якія засяляюць сучасныя тэрыторыі сваіх дзяржаў.

Русь, Кіеўская Русь – феадальная дзяржава, існаваўшая ў 10-12 стагоддзях вакол Кіева і часткова на тэрыторыі сучаснай Беларусі.

Масковія (Паўночна-Усходні Край) – тэрыторыя ў басейне рэк Акі і Волгі, дзе ў 1263-1547 г.г. было заснавана Маскоўскае княства.

«Цывілізацыя - вялікае грамадства, якое жыве ў аўтаномным, невыразным увасабленьні (заўважна-незаўважным), якое не з'яўляецца часткай большага грамадства і існуе на працягу доўгага перыяду часу...» (Targowski, 2009; пераклад з анг., П.М.).

Па пытаннях тэрміналогіі глядзіце таксама: “The Origins of the Slavic Nations: “A review of modern historiography and major sources on Varangian controversy and other Scandinavian concepts of the origins of Rus” by R. Zakharii (2002); «Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus” by S. Plokhly (2006); “Towards a composite definition and classification of civilization» by A. Targowski (2009).

1. Уступ

Сёлета, у дзень афіцыйнага свята яднання Беларусі і Расіі, праглядаючы відэазапіс інтэрв’ю з грамадзянамі Мінска наконт іх адносін да гэтай падзеі, адзначыў, што большасць людзей старэйшага пакалення казалі пра шмат агульнага ў дзвюх суверэнных на сёння краінах, маючы на ўвазе жыццё ў СССР і апошнюю вайну, і што трэба жыць разам, г.зн. зноў яднацца. Толькі некаторыя са старэйшых людзей выказвалі думку, што мы можам жыць асобна, справімся. У той жа час моладзь была больш радыкальнай і падтрымлівала ідэю незалежнай і самастойнай Беларусі.

Такія палярныя думкі абумоўлены не толькі жыццёвым досведам і ўплывам дзяржаўнай прапаганды, але і розным узроўнем адукаванасці-свядомасці людзей. Гэтая розніца ў падыходах да ацэнкі стану грамадства відаць базуецца на выкарыстанні інфармацыі, што вынікае з кароткатэрміновай і доўгатэрміновай гістарычнай памяці. Відавочна, што кароткатэрміновая памяць існуе дзякуючы прапагандзе, якая існавала падчас СССР і ў вялікай ступені была звязана з апошняй вайной. Так, нядаўняя агульная гісторыя была. Але рабіць высновы аб еднасці і аб’яднанні абедзвюх краін толькі на гэтых гістарычных фактах было б не зусім правільна. Калі зазірнуць у даўнейшую гісторыю, малавядомую для большасці беларусаў, то будзе відавочным, што мы – розныя па вельмі многіх прызнаках (этнічных, гістарычных, культурных, рэлігійных). Гісторыя Расійскай дзяржавы пісалася ў часы імператрыцы Кацярыны II, г.зн. у той перыяд калі Вялікае Княства Літоўскае (ВКЛ), як форма беларускай дзяржаўнасці, перастала існаваць. І інтэрпрэтацыя беларускай гісторыі ў працах таго часу была зусім не на карысць беларусаў. А што ж было да часоў Кацярыны II? У лепшым выпадку частка беларусаў цяпер ведае пра існаванне ВКЛ, але дэталёва не азнаёмлена з гэтым перыядам гісторыі сваёй краіны.

Базуючыся на існуючых гістарычных фактах аўтар прапануе гіпотэзу аб утварэнні ўсходнімі славянамі дзвюх цывілізацый – усходнеславянскай і еўразійскай - у выніку ўзаемадзеяння і сутыкнення дэмаграфічных рухаў славянаў з захаду на ўсход і еўраазіяцкіх народаў з усходу на захад; гэтыя працэсы працягваюцца і ў наш час.

2. Геапалітычныя межы паміж усходнімі славянамі і еўразійскімі народамі

ў канцы 9 стагоддзя н.э.

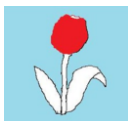
На сёння, дзяржавы, у якіх славяне складаюць большасць насельніцтва, займаюць значную тэрыторыю Сярэдняй, Паўднёвай і Ўсходняй Еўропы (Балгарыя, Беларусь, Босьнія і Герцагавіна, Македонія, Польшча, Расія, Славакія, Славенія, Сэрбія, Украіна, Харватыя, Чарнагорыя, Чэхія). Ёсць некалькі тэорый аб паходжанні ўсходніх славян, пачынаючы ад таго, што яны пайшлі ад скіфаў ці готаў, што яны стала пражывалі на амаль тых жа тэрыторыях, якія займаюць і зараз, і, нарэшце, што яны паступова мігравалі з раёнаў Сярэдняй Еўропы на поўдзень, усход, і часткова на поўнач. У наш час лічуць, што славянскі этнагенез фарміраваўся на даволі вялікай тэрыторыі, якая распаўсюдзілася ад Одэра на захадзе, да Дуная на поўдні, і аж да Дняпра на ўсходзе (Curta, 2001; Geary, 2003).

На жаль, пра раннюю гісторыю ўсходніх славян вядома нямнога і ў асноўным з-за адсутнасці на той час сваёй пісьменнасці і, як вынік, адсутнасці дакументаў, што сведчылі б аб гісторыі іх перамяшчэння і рассялення. Магчыма гэту раннюю гісторыю дапамогуць з часам адкрыць архіёлагі ці нават генэтыкі. У артыкуле размова будзе ў асноўным пра ўсходніх славян у дачыненні да якіх версія пра іх міграцыю ў 5-7 стагоддзях н.э. з раёнаў Палаб'я (цяпер Памеранія ў Германіі) і Вістулы ў месцы сучаснага пражывання на сёння даволі распаўсюджаная. Аднак некаторыя даследчыкі лічуць малаверагодным, што за такі кароткі час (з 500 да 650 г. н.э.) славянскія плямёны змаглі засяліць/заяць тэрыторыю Ўсходняй і Цэнтральна-Ўсходняй Еўропы, тым больш, што славяне былі земляробамі і ў сілу гэтага павінны былі весці аседлы стыль жыцця (Halsall, 2006). Апошняя можа сведчыць пра тое, што славянскія плямёны стала пражывалі на ўказаных тэрыторыях на працягу доўгага часу. Таму існуе тэорыя, што ў 5-7 стагоддзях гэта была ўжо другая хваля славян, якія далучаліся да аседлых славян, прыйшоўшых сюды раней. Адною з прычын другой хвалі міграцыі славян мог быць прыход у Еўропу з цэнтральнай Азіі гунаў у 370 годзе н.э.

Базуючыся на даступных крыніцах інфармацыі можна казаць, што славянскія плямёны з Палаб'я і Вістулы рухаліся з захаду на ўсход двума групамі: у прыватнасці А. Шахматов (1919) лічыў, што плямёны прато-славян складалі дзве вялікія групы – заходніх славян і ўсходне-паўднёвых. Можна меркаваць, што заходняя група, паступова рухаючыся на поўнач, паўночны-ўсход і ўсход, займала тэрыторыю сучаснай Беларусі, Пскоўскіх, Ноўгарадскіх і Смаленскіх зямель. Другая ж, ідучы на паўднёвы ўсход і поўдзень, паступова засяляла тэрыторыі сучаснай Валыні, Карпат і Украіны (мы прытрымліваемся традыцыйнага падыходу ў вызначэнні славян). Як бачна ніжэй на карце 9 стагоддзя, усходнія славяне паступова занялі тэрыторыю, якую пазней гісторыкі назвалі Кіеўскай Руссю. Увогуле, у перыяд рассялення (5-9 ст.) і падчас існавання Кіеўскай Русі

падзялення ўсходніх славян на групы па моўнаму прызнаку яшчэ не было. На той час яны называліся русамі, русінамі, рутэнамі. Аднак, на аснове археалагічных даследаванняў іх падзяляюць на плямёны. Мяркуюць, што славянскія плямёны, якія йшлі на паўночны захад Усходняй Еўропы (дрэговічы, драўляне, дулебы, крывічы, палачане) сутыкаліся і асіміляваліся з балцкімі плямёнамі (гэта тыя славяне, якія далі пачатак сучасным беларусам). Некаторымі аўтарамі абгрунтоўваецца балцкая тэорыя паходжання беларусаў (Дзермант, Санько, 2005; Деружынский, 2009; Голденков, 2009). Славяне, што дасягнулі Кіева і памежных тэрыторый (драўляне, паляне) далі пачатак сучасным украінцам. Славянскія плямёны, што пазней рухаліся на поўнач, паўночны ўсход і ўсход (ільменскія і наўгародскія славяне, крывічы, радзімічы, северане) дайшлі да тэрыторый, якія займалі фіна-угорскія плямёны; гэтыя славянскія плямёны далі пачатак яшчэ адной галіне ўсходніх славян, якіх пазней назвалі вялікаросамі. Відавочна, што рух гэтай групы славянскіх плямён на поўнач і ўсход стрымліваўся як прыроднымі фактарамі, не зусім прыдатнымі для земляробства (лясы, стэпы, халодны клімат), так і адсутнасцю колькаснай перавагі славян дастатковай на той час для таго, каб не знікнуць за фіна-угорскімі плямёнамі, якія займалі гэтыя тэрыторыі (мардва, мары, весь, мяшчэра, мурома). Асіміляцыя «славян-вялікаросаў» з гэтымі плямёнамі (асіміляцыя першай хвалі) была адной з прычын размежавання ўсходніх славян.

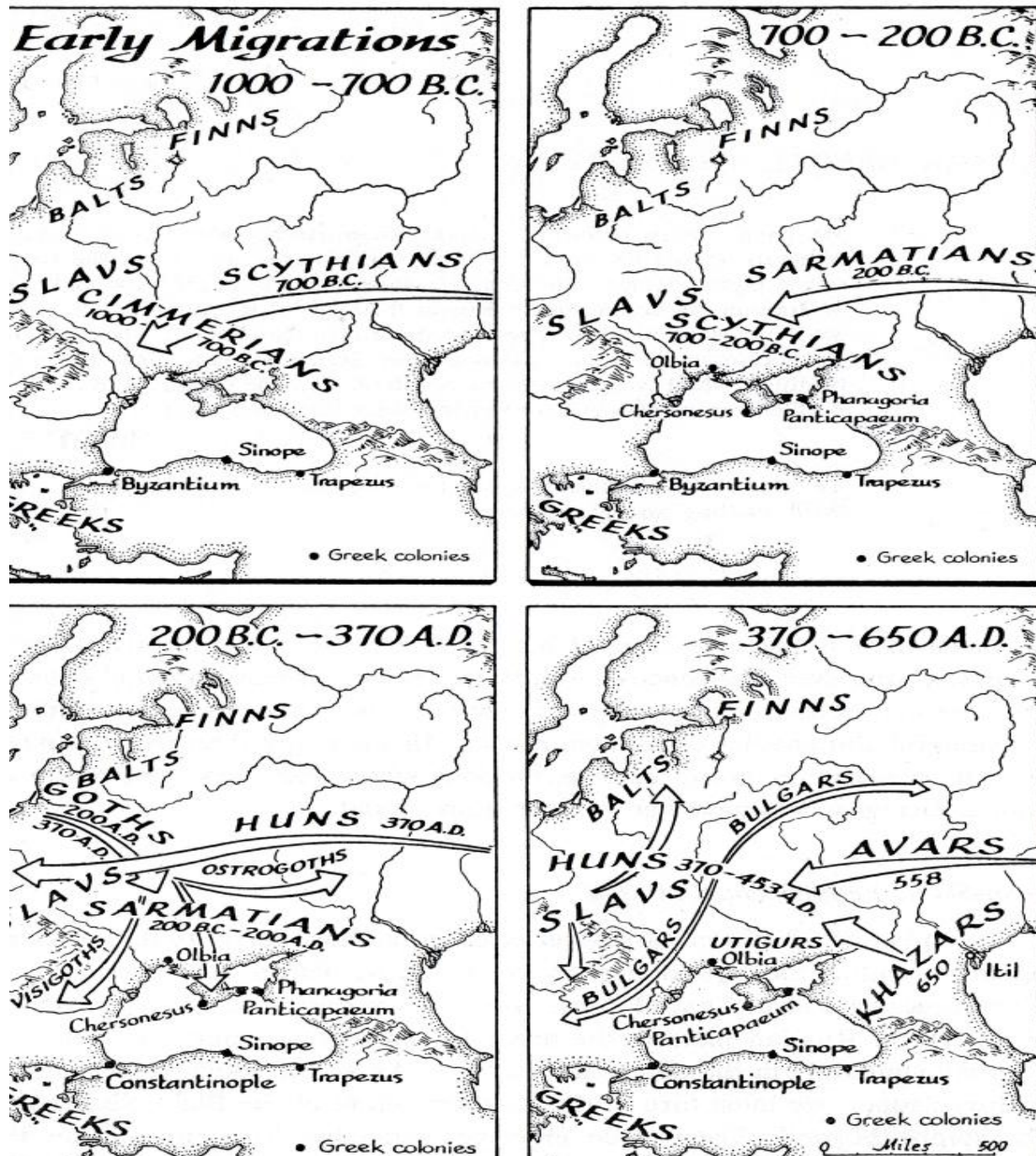

Карта 1. 9-е століття. Вплив фінно-угрів на руський етнос (Finno-Ugrian impact on Russian ethnos). Криниця: http://archive.worldhistoria.com/finno-ugrian-impact-on-russian-ethnos_topic20088_page16.html

Рух на поўдзень і паўднёвы ўсход ад Кіева быў немагчымым, і не таму, што ў тым напрамку былі не вельмі прыдатныя для земляробства бяскрайнія стэпы, а таму, што гэтыя стэпы былі даўнім месцам пражывання і дзейнасці качэўнікаў. Чарнаморска-Каспійскі стэп (раней яго называлі “Дзікім полем”, плошчай каля 1 млн кв.км.) цягнецца ад усходніх межаў Румыніі і далей па паўднёвых частках сучаснай Малдовы, Украіны, Расіі, да паўночна-заходняга Казахстана і Урала. Чарнаморска-Каспійскі стэп далей на ўсходзе далучаецца да Казахскага стэпу і такім чынам з’яўляецца часткай велізарнага Еўразійскага стэпу. На працягу тысячагоддзяў ваяўнічыя плямёны качэўнікаў рухаліся па гэтаму стэпу з усходу на захад і нават дасягалі і захоплівалі значныя рэгіёны Еўропы.

Ніжэй на Карце 2 ўзятай з падручніка гісторыі (Riazanovsky, 1993) паказаны рухі качэўнікаў праз Еўразійскі стэп на працягу амаль 2 тысячагоддзяў. З усходу на захад змяняючы эпохі і адзін аднаго ішлі скіфы (700-200 да н.э.), сарматы (200 да н. э. - 200 н.э.), гуны (370 – 453 н.э.), аланы (500–1100 н.э.), авары (600-800 н.э.), хазары (600–1000 н.э.), а пазней печанегі (800-1100 н.э.), кіпчакі і куманы (11-13 ст.), манголы Чынгіз-хана (13-15 ст.). Як лічылі некаторыя расійскія гісторыкі (Л. Гумілёў, класічныя еўразісты), і качэўнікі, і стэпы, якія яны займалі, адыгралі велізарную ролю ў далейшым станаўленьні і развіцці Расіі. У нашы дні толькі на тэрыторыі Еўразійскага стэпу жывуць шматлікія народы аўтаномных рэспублік Расіі (башкіры, мары, мардва, татары, удмурты, чувашы, адыгейцы, асеціны, балкары, інгушы, кабардзінцы, калмыкі, карачаеўцы, чачэнцы, чаркесы). Такім чынам, можна казаць, што Расія, уключыўшы на працягу доўгай гісторыі ўсе гэтыя еўразійскія тэрыторыі і насельніцтва, што іх засяляла, з’яўляецца пераемніцай еўразійскага руху з усходу на захад.

Карта 2. Рух качэўнікаў з Еўразійскага стэпу. Крыніца: Riasanovsky N.V. History of Russia. 5th Edition. New York. 1993. p.12.

3. Ці быў Рурык у Полацаку альбо як чытаць гісторыю?

На канец 9-га стагоддзя на тэрыторыі рассялення паўднёва-усходніх славян з'явіліся ўмовы для стварэння феадальнай дзяржавы пад назвай Кіеўская Русь. Тэрмін Кіеўская Русь (яшчэ старажытная Русь) ужываецца многімі вучонымі ў навуковых публікацыях і папулярнай літаратуры для азначэння старадаўніх зямель Русі, размешчаных вакол Кіева, што на сёння ўваходзяць у склад сучаснай Украіны і часткова Беларусі (Zacharii, 2002; Plochy, 2006). Трэба заўважыць, што тэрыторыя сучаснай Расіі (як і само слова Расія) не мае дачынення да Русі, нягледзячы на тое, што гэтая версія актыўна прапануецца і выклікае шматлікія спрэчкі ва Ўсходняй Еўропе. Усё з чаго пачыналася Расія – называлася Масковія (Суздальская, Мурамская, Растоўская землі). Тарас Шаўчэнка ў адносінах да Расіі ўжываў тэрмін Маскоўшчына і відаць меў для гэтага падставы таксама. Тым не менш, версія пра адзіны славянскі народ культывуецца на працягу апошніх двух стагоддзяў як былымі, так і сучаснымі славянафіламі, пан-славістамі і еўразістамі, як на прасторах, якія займаюць усходнія славяне, так і па-за іх межамі.

Падмена азначэнняў Русь-Расія пачалася ў пачатку 17 стагоддзя і найбольш у часы кіравання імператрыцы Кацярыны II (гады на троне, 1762-1796). На яе загад пачалі пісаць гісторыю Расіі, уключна з распрацаванай нарманскай тэорыяй паходжання Русі і гісторыямі Расіі, складзенымі В. Н. Тацішчавым (1686-1750), М. М. Карамзіным (1766-1826), С. М. Салаў'ёвым (1820-1879). Гэтыя і іншыя працы выкарыстоўваліся і выкарыстоўваюцца для абгрунтавання адбыўшагася “аншлюса” Рэчы Паспалітай і «восоединения» усходніх славян («великороссов, малоросов и белорусов»), зацвярджэння славянскага характара Расійскай імперыі і гістарычнай пераемнасці ад Русі/Кіеўскай Русі да Расіі. Паводле нарманскай тэорыі вялікая роля ў стварэнні краіны (Русі/Кіеўскай Русі) прыпісвалася скандынавам-варагам і немцам – гэтыя прышлыя людзі называліся русь. Нарманская тэорыя больш распаўсюджана сярод заходніх вучоных, скандынаўскіх і германскіх (Н. Arbman, Т. Arne, О. Höttsch, К. Rahbek Schmidt, А. Stender-Petersen, G. Stöckl), сярод рускіх эмігрантаў-гісторыкаў (N. Beliaev, V. Kiparsky, V. Moshin, P. Struve, M. Taube, A. Vasiliev, G. Vernadsky), сярод польскіх гісторыкаў (Н. Paszkiewicz) (гл. R. Zacharii, 2002). Да ліку нарманістаў, прадстаўнікоў «славянскай» школы залічаюць М. М. Карамзіна, М. П. Пагодзіна, А. А. Куніка. Сярод антынарманістаў можна адзначыць вучоных, якія лічылі, што паходжаньне русі мае хазарскія карані, угорскія, фінскія (В. Н. Тацішчаў), літоўскія (Н. І. Кастамараў), готскія. С. М. Салаў'ёў сцвярджаў, што русь была вядома на берагах Чорнага мора задоўга да прыхода Рурыка з братамі. Многія з гэтых тэорый маюць цяпер толькі пазнавальны характар. Ёсць і нео-нарманісты (G. Н. Jankuhn, V. Moshin, Y. Vernadsky і іншыя), якія, у асноўным не адмаўляючы нарманскую тэорыю, казалі пра паступовыя змены ў

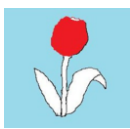

кіраванні славян чужаземцамі (мірная каланізацыя). Савецкія гісторыкі ў асноўным былі анты-нарманістамі (В. Греков, В. Мавродин, А. Насонов, М. Тихомиров, М. Артамонов, В. Рыбаков, Д. Лихачев); яны адмаўлялі нарманскую тэорыю з-за яе «ненавуковасці». У пачатку 20-га стагоддзя украінскі вучоны М. Грушэўскі, адстойваючы свае нацыянальныя інтарэсы, цвёрдзіў, што нарманская тэорыя ня мае ніякай гістарычнай асновы. Больш падрабязна аб спрэчках нарманістаў і антынарманістаў глядзіце гістарычныя агляды (R. Zakharii, 2002; Л. Клейн, 2009).

Але гісторыкі расійскага паходжання, якой бы тэорыі ні прытрымліваліся (нарманскай ці антынарманскай), спрачаючыся аб вытоках улады на славянскіх землях, аб пераважнай ролі прышэльцаў-варагаў ці саміх славян, што тут жылі, атаясамліваюць гісторыю Кіеўскай Русі з гісторыяй сучаснай Расіі. І галоўнай іх мэтай, як відаць, зацвёрдзіць міф/легенду пра славянскае паходжанне расіян і паказаць законнасць пераходу ўлады ад Кіеўскай Русі да князёў Масковіі і цароў Маскоўскага царства, пачынаючы ад Рурыка і да пачатку 17-га стагоддзя, калі на зьмену Рурыкавічам прыйшлі Раманавы. І хоць нацыянальную ідэнцічнасць маларосаў і беларусаў прыйшлося прызнаць, каб называць сябе вялікаросамі, але аб нацыянальнай дзяржаўнасці беларусаў, жывых у Вялікім Княстве Літоўскім у канцы 18-га стагоддзя і інкарпараваных ў склад Расійскай імперыі, у кнігах расійскіх гісторыкаў не згадвалася. Відавочна, што гістарычная навука ў гэтым выпадку выконвала палітычны заказ. Даўно вітае такая класічная думка, што той хто піша гісторыю – той кантралюе сучаснае.

Не прымаючы чыйго-бы то ні было боку ў спрэчках нарманістаў ці антынарманістаў, відавочна, што ў гісторыі, напісанай спецыяльна для Расіі, ёсць шмат прабелаў, якія не дазваляюць разглядаць яе праўдзівай ў адносінах да Беларусі. Гісторыю, якую нам доўгі час афіцыйна падавалі, была гісторыяй Расійскай дзяржавы. З дня заснавання Імперскай Акадэміі навук Пятром I у 1725 годзе амаль усе прэзідэнты Акадэміі былі вучоныя, запрошаныя з захаду: L. Bluementrost (1725 - 1733) (першы прэзідэнт), затым Н. К. von Keiserling (1733 - 1734), J. A. von Korff (1734 - 1740), K. von Brevern (1740 - 1741), K. G. Razumovsky (з гетманата 1746 - 1798), Н. L. von Nicolay (1798 – 1803). З 50 членаў Акадэміі навук у 1725-1786 гадах толькі пяць акадэмікаў былі расійцамі (В. Е. Адодуров, Г. Н. Теплов, С. П. Крашенинников, В. К. Тредьяковский, М. В. Ломоносов) (Werrett, 2000), астатнія былі ў асноўным немцамі, уключна з Герхард Фрыдрыхам Мюллерам, кіраўніком гістарычнага дэпартаменту, якому і было даручана пісаць гісторыю Расіі (працаваў у акадэміі з 1725 па 1783 год).

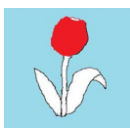
У аснове гісторыі Расіі, якую пісалі Карамзін, Салаў'ёў, ляжыць нарманская тэорыя (“О народах издревле в России обитавших”, 1788), аўтарам якой з'яўляўся Г.Ф. Мюллер. Паводле гэтай тэорыі вялікая роля ў стварэнні краіны (Кіеўскай Русі, а не Расіі, П.М.) прыпісвалася скандынавам-варагам і немцам. Менавіта гэта тэорыя/міф/легенда была знаёма беларусам і украінцам з часоў расійскай імперыі, нягледзячы нават на тое, што

савецкія гісторыкі былі анты-нарманістамі. Чаму так здзіўна адбылося? Напэўна вайной таму зноў жа палітычная заангажаванасць пытання. Відавочна, што трэба было падтрымліваць славянскасць і славянскае адзінства, якое ляжала ў аснове Расіі і СССР (як пераемніка расійскай імперскай спадчыны), у обоіх выпадках безумоўна падтрымліваемае праваслаўем. Пры кожных новых умовах існавання імперыі мы бачым змену тэарэтычных гістарычных дэкарацый: так, на этапе імператрыцы Кацярыны II - патрэбна была кіруючая роля скандынаваў і немцаў у кіраванні славянамі, у савецкія часы, паміж двума войнамі - трэба было трымаць адзінства славянскага духа. Нездарма падчас другой сусветнай вайны выйшаў фільм пра А. Неўскага, які пабіў тэўтонскіх рыцараў (немцаў) на Чудскім возеры, хаця роля яго ў расійскай гісторыі трактуецца неадназначна (ад сьвятога да здрадніка – сьвятога як абаронцы праваслаўя, і здрадніка – як заключыўшага дамову з Залатой Ардой і пагадзіўшагася на вассальнае становішча княстваў Паўночна-Усходняга Краю/Масковіі).

Як сьведчаць крыніцы (Белявский, 1955), з гісторыяй Расіі, якую пісалі нямецкія вучоныя, быў нязгодны Ламаносаў, які звінаваў Мюллера ў фальсіфікацыі. Ламаносаў лічыў, што русы прыйшлі з славянскіх зямель, а не былі варагамі. Паміж гэтымі вучонымі ішла зацятая вайна, вынікам якой было нават часовае звальненне Ламаносава з універсітэта. Толькі першая частка першага тома «Древней Российской истории», якую пісаў Ламаносаў, ужо пасля яго смерці была выдадзена Г. Мюллерам, а архівы Ламаносава прапалі. Трэба адзначыць, што Г. Мюллер кіраваў архівамі Акадэміі навук з 1766 года да канца свайго жыцця. Падобнае адбылося і з працамі В. Н. Тацішчава (1686 –1750): Г. Мюллер выдаў 5 тамоў расійскай гісторыі па запісах Тацішчава пасля яго смерці. Зноў жа, як і ў выпадку з архівам Ламаносава рукапіс Тацішчава таксама загадкава знік, як і даўнішнія і нікому зараз невядомыя летапісы, па якіх гэтыя рукапісы пісаліся. У лепшым выпадку, гэтыя працы маглі рэдактавацца ці перапісвацца. Магчыма, гэта невыпадкава, што ў надрукаванай працы Ламаносава яго погляды здзіўным чынам адпавядаюць поглядам самага Мюллера. Дык аб чым яны тады спрачаліся? Гэтыя факты не для таго каб кінуць цень на таго ці іншага вучонага, удзельніка напісання расійскай гісторыі. Не. Гэта спроба знайсці каштоўную і праўдзівую інфармацыю, якая вельмі важная для сучаснага развіцця ўсходнеславянскіх дзяржаў.

Адпраўным пунктам для нарманскай тэорыі быў Нестарскі летапіс. Летапіс «Повесть минувших лет» (ПМЛ), які датуецца 1113 годам, пісаўся манахам Нестарам, а магчыма і не ім адным (лічуць, што гэта была калектыўная праца; Рісхю, 1981). ПМЛ пісаўся абавіраючыся на недайшоўшыя летапісы, паданні, візантыйскія дакументы. Першыя згадкі пра славян у Нестарскім летапісу адносяцца да 862 года. Гэта значыць, летапіс пісаўся праз больш чым 250 гадоў пасля падзей, якія маглі тады адбывацца. У летапісе апавядаецца пра прыход вікінгаў/варагаў, якіх славяне запрасілі на княжанне. Тры паўміфічныя браты, Рурык, Трувар і Сінеус, у 862 г. сталі правіць у Ноўгарадзе, Ізборску і Белоозеры. Аднак, ніякіх пазнейшых звестак пра двух апошніх братоў нідзе няма.

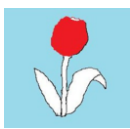
Больш таго, сучаснае прачытаньне тэкста ПМЛ дае наступнае тлумачэньне імёнам "Rurik, Sineus, en Truvor" як "Рурык, яго радня і кампаньёны" ("Rurik, sine hus, en tro(gna) vār(ingar)", сканд.; "Rurik, his house/relatives, and true companions", англ.) (Кацва, Юрганов, 1996). Кацярына П, якая вядома ж верыла ў гэту тэорыю, загадала нават вырабіць мядаль у гонар Трувара, на ліцавым баку якой быў уяўны партрэт Рурыка, а на тылавой частцы – насыпны Трувараў курган і надпіс: «До днесь памятен», а ўнізе «Трувор скончался в Изборске в 864 году». Вось так, чалавека з гэтым імем не было, а мядаль – ёсьць.

Што тычыцца самага Рурыка, то яго сьлядоў таксама пакуль нідзе не знайшлі. Першапачатковая версія знаходжаньня Рурыка ў Ноўгарадзе не пацьвердзілася. Тым больш што сучасны Ноўгарад, паводле археалагічных даследаваньняў, з'явіўся толькі ў другой палове 10-га стагоддзя, як не было ў той час і Белоозера, дзе мог кіраваць «Сінеус». Ёсьць гіпотэза, што Рурык заснаваў сваё паселішча на берагах Ладагі, аднак, зноў жа пакуль доказаў гэтаму няма. Магчыма, што Рурык, як Трувор і Сінеус, гэта выдуманая асоба. Так што ці існаваў фізічна чалавек па імені Рурык у канцы 9-га стагоддзя – гэта вялікае пытаньне. Але з падачы Мюллера гэта ідэя была падхоплена расійскімі гісторыкамі і князі-Рурыкавічы праіснавалі ў Масковіі да канца 16-га стагоддзя. Чытаем Карамзіна:

«Рюрик прибыл в Новгород, Синеус на Белоозеро в область Финского народа Веси, а Трувор в Изборск, город Кривичей. Смоленск, населенный также Кривичами, и самый Полоцк оставались еще независимыми и не имели участия в призвании Варягов. Следственно, держава трех владетелей, соединенных узами родства и взаимной пользы, от Белоозера простиралась только до Эстонии и Ключей Славянских, где видим остатки древнего Изборска. Сия часть нынешней С. Петербургской, Эстляндской, Новгородской и Псковской Губерний была названа тогда Русью, но имени Князей Варяго-Русских. Чрез два года [в 864 г.], по кончине Синеуса и Трувора, старший брат, присоединив области их к своему Княжеству, основал Монархию Российскую». Такім чынам, у той час, калі не было ні Масквы, ні Белоозера, ні Ноўгарада, і магчыма нават ні Трувора, ні Сінеуса, то Рурык, паводле інтэрпрэтацыі Карамзіна, заснаваў ні многа, ні мала «Монархию Российскую», а сам Карамзін назваў «Русью» тэрыторыю, якая так ніколі не называлася. І ўсё ж Полацк і Смаленск, як у ПМЛ, так і ў гісторыі Карамзіна, не ўпамінаюцца як гарады, якія запрашалі варагаў на княжаньне.

Полацк і Смаленск не запрашалі Рурыка на княжаньне

У дадатак Карамзін напісаў, што Полацк быў незалежным, а значыць Карамзін прызнаваў, што гэты горад меў сваю, незалежную ад Кіева гісторыю, а тым больш ад гісторыі Расіі, куды аўтаматычна, па зразумелых цяпер «імперскіх традыцыях», уключалася гісторыя Кіеўскай Русі. Вольную інтэрпрэтацыю ПМЛ мы знаходзім і ў С. М. Салаўева (1820-1879): «До нашего начального летописца дошло очень мало преданий о

княжениі Рюрика. Он знает только, что по прошествии двух лет от призвания младшие братья - Синеус и Трувор умерли, и всю власть принял один старший Рюрик; эта власть простиралась уже на кривичей западно-двинских, то есть полочан на юге, на мерю и мурому на северо-востоке». У перакладзе акадэміка Ліхачова гэта частка ПМЛ гучыць інакш: «Через два же года умерли Синеус и брат его Трувор. И принял всю власть один Рюрик, и стал раздавать мужам своим города - тому Полоцк, этому Ростов, другому Белоозеро. Варяги в этих городах - находники, а коренное население в Новгороде - словене, в Полоцке - кривичи, в Ростове - меря, в Белоозере - весь, в Муроме - мурома, и над теми всеми властвовал Рюрик». Мы бачым, што Рурык направиў свайго «мужа» ў Полацк, але ці трапіў ён туды і ці рабіў ён што там - зусім невядома. І ў той час калі па Карамзіну Полацк быў незалежным, то па Салаўёву «полочане на юге» ужо знаходзіліся пад уладай Рурыка. Атрымліваецца, што нейкім чынам Рурык раздаваў гарады, якія яму не належалі.

Можна моцна сумнявацца ў тым, што прыйшоўшыя нешматлікія вікінгі/варагі маглі сур'ёзна ўплываць на развіццё славянскіх плямён, якія жылі тут здаўна. Хаця ёсць гіпотэза, што яны кантралявалі гандлёвыя шляхі «з варагаў у грэкі», але на думку яе аўтара скандынаўскія калоніі здаваліся «выспачкамі ў моры» полацкіх крывічоў, наўгародскіх славенаў альбо кіеўскіх палянаў (Котлярчук, 2002).

Можна знайсці яшчэ шмат супярэчнасцяў у вольнай трактоўцы мінулага расійскімі гісторыкамі, але відавочна, што гэтыя гісторыі-апавяданні, выкарыстоўваючы дакументальныя матэрыялы, падводзяць чытача да галоўнай думкі, што дзяржаўнасць Расіі пачыналася ад Рурыка і Кіева. Адна справа - вольная інтэрпрэтацыя найбольш вядомага і старэйшага ўсходнеславянскага летапісу, няхай сабе нават напісанага з хібаў. А другая заключаецца ў тым, што летапіс гэты (ПМЛ) некалькі разоў перапісваўся і перарабляўся. Так, да прыкладу, паказана, што з часоў княжаньня ў Кіеве Ўладзіміра Манаха (1113-1125), ад якога ў далейшым пайшла лінія маскоўскіх князёў-Рурыкавічаў, ПМЛ дапрацоўваўся манахам Сільвестрам і іншымі кніжнікамі ў інтарэсах Манахаўічаў (спачатку ў Кіеве, а пасля ў Ноўгарадзе ў час праўлення там Мсціслава, сына Манаха) (Cross, Sherbowitz-Wetzor, 1953; Толочко, Толочко, 1998). Так узніклі новыя рэдакцыі ПМЛ, якія ў далейшым былі ўключаны ў Лаўрэнцьеўскі (1377) і Іпатаўскі (пачатак 15-га стагоддзя) летапісы, і натуральна, што гэта дапоўненая інфармацыя з дадатковымі тлумачэннямі трапляла ў расійскія падручнікі гісторыі. Прыведзеныя прыклады з ПМЛ з неадназначнай трактоўкай падзей мінулага, растыражываваныя па ўсім сьвеце, не з'яўляюцца адзінымі і наводзяць на думку аб крытычным прачытанні мінулай гісторыі і вызначэнні праўдзівых падзей на Беларусі і Украіне, асабліва ў кантэксце, для каго створаныя міфы былі выгаднымі. Вядома ж не адмаўляецца той факт, што ПМЛ і яго пазнейшыя версіі з'яўляюцца важнымі для вывучэння гістарычнымі дакументамі, якія адлюстроўваюць змены і насаенні той эпохі.

4. Размежаваньне плямёнаў ўсходніх славян

Істотнымі фактарамі, якія ўплывалі на размежаваньне ўсходніх славян былі племянное падзяленьне славян, міжусобныя войны паміж княствамі ці землямі, якія існавалі на той час, асіміляцыя славян з лакальнымі плямёнамі - з балтамі, з сарматамі, з еўразійскімі фіна-угорскімі плямёнамі і з канца 12-га стагоддзя з мангола-татарами. Як ужо пазначалася вышэй, усходніх славян «дакіеўскага перыяду» можна адносіць да адной этнаацыянальнасьці (русы, рутены), але ўжо ў гэты перыяд пачыналася іх падзяленьне і можна пагадзіцца з думкай S. Plokhy (2006), што гэты працэс стаў найбольш выразным з распадам Кіеўскай Русі, а менавіта ў канцы 11-га стагоддзя. Як мы ведаем на тэрыторыі гістарычнай Кіеўскай Русі пражывалі славяне, якіх на падставе месца пражывання, рознасьці ў традыцыях і культуры, падзялялі на плямёны - дрэговічы, драўляне, дулебы, крывічы, палачане (далі пачатак беларусам), драўляне і паляне (украінцам), ільменскія і наўгародскія славяне, крывічы, радзімічы, северане (плямёны, што пазьней маглі быць аднесены да вялікаросяў). Такім чынам, гэта была неаднародная група славян, якую спрабавалі з'яднаць кіеўскія князі пачынаючы ад Мсціслава, княгіні Ольгі, Уладзіміра, да Яраслава Мудрага. У большай ці меншай ступені гэта ўдалося толькі Яраславу Мудраму.

Урывак з ПМЛ, які прыведзены далей, якраз адлюстроўвае расьсяленьне плямёнаў (усходнеславянскіх і неславянскіх) і некаторыя ўзаемаадносіны паміж імі:

«И после этих братьев стал род их держать княжение у полян, а у древлян было свое княжение, а у дреговичей свое, а у славян в Новгороде свое, а другое на реке Полоте, где полочане. От этих последних произошли кривичи, сидящие в верховьях Волги, и в верховьях Двины, и в верховьях Днепра, их же город - Смоленск; именно там сидят кривичи ... Вот только кто говорит по-славянски на Руси: поляне, древляне, новгородцы, полочане, дреговичи, северяне, бужане, прозванные так потому, что сидели по Бугу, а затем ставшие называться волынянами. А вот другие народы, дающие дань Руси: чудь, меря, весь, мурома, черемисы, мордва, пермь, печера, ямь, литва, зимигола, корсь, нарова, ливы, - эти говорят на своих языках, они - от колена Иафета и живут в северных странах.»

З гэтага урыўка бачна, што

- крывічы пайшлі ад палачан, і што крывічы жывуць таксама ў Смаленску і ў вярхоўях Волгі, Дзьвіны і Дняпра;
- што на азёрах (Растоўскае, Белоозеро, Клешчына) і каля ракі Ака жывуць плямёны, якія гавораць на сваёй мове;
- што ёсць яшчэ шэраг народаў, якія плацяць дань русі, г.зн. варагам, і якія таксама гавораць на сваёй (не-славянскай) мове (чудзь, меря, весь, мурома, чарамісы, мардва, перм, пячера, ям, літва, зімігола, корсь, нарова, лівы).

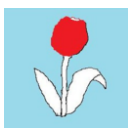
Славяне з Наўгародчыны і Дняпра, якія прыходзілі на землі Паўночна-Усходняга Краю, асіміляваліся з угора-фінскімі плямёнамі, гаварыўшых на сваёй (не-славянскай) мове.

Можна меркаваць, што ў 10-11 стагоддзях, незалежна ад працэсаў станаўлення Кіеўскай Русі пачалося этнацыянальнае размежаванне славян, пражываўшых на тэрыторыі сучаснай Украіны і Беларусі, і славян, што засялілі край на паўночны-ўсход ад Кіеўскай Русі (тэрыторыю будучага Маскоўскага царства), асімілюючыся з лакальнымі фіна-угорскімі народамі. Такім чынам, раздзяленне ўсходніх славянаў на «беларусаў, маларосаў і вялікаросаў» адбылося не ў канцы 18-га і пачатку 19-га стагоддзя, як гэтага тады захацелася расійскім гісторыкам, а пачалося значна раней, яшчэ да распаду Кіеўскай Русі.

5. Міжусобныя войны як прычына раздзялення ўсходніх славян

Феадальная раздробленасць была адной з прычын не толькі распаду Кіеўскай Русі, але і прадумовай далейшага этнацыянальнага падзелу ўсходніх славян. Кіеўская Русь не была адзінай. У ёй існавалі тры цэнтры - Кіеў, Полацк і Ноўгарад - паміж якімі пастаянна йшлі войны і барацьба за першынство. Войны не спрыялі яднанню славян, а наадварот, памножаныя на племянныя асаблівасці, вялі да лакальнай канцэнтрацыі насельніцтва вакол мясцовых лідэраў і традыцый, да кантролю над займаемымі тэрыторыямі, і фарміравання новых этнасаў з развіццём моўнай дыферэнцыяцыі.

Гісторыя Кіеўскай Русі, пацверджаная дакументамі, пачынаецца з князя Ігара (княжыў з 912 па 945 год). Праўда, доказаў таго, што ён быў сынам Рурыка, апроч прыведзенага апісання ў ПМЛ, няма. Выказваецца нават ідэя, што Ігар ня быў сынам Рурыка, а хутчэй быў далёкай раднёй і што Алег не абавязкова ішоў за Рурыкам, і такім чынам відавочна існуе прабел паміж міфічным варагам (Рурыкам) і яго рэальнымі паслядоўнікамі (Pritsak, 1982). Відавочна, што князь Ігар быў, як і тое, што ў яго быў бацька, які ўвайшоў у гісторыю пад імем Рурыка, і ад якога пайшло мноства Рурыкавічаў, уключна з лініяй маскоўскіх князёў і цароў. Але ў прынцыпе гэта нічога не мяняе – ці быў Ігар сынам Рурыка ці сынам другога чалавека. Галоўнае, што ён быў кіеўскім князем, які пашыраў свой уплыў на землі, населеныя славянамі. Ці была Кіеўская Русь моцнай у час праўлення князя Ігара? Калі лічыць, што князь Ігар здзейсніў два паходы на Канстанцінопаль, то магчыма, што Кіеўскае княства пачынала ўсталёўвацца, хаця яно яшчэ было ў значнай залежнасці ад хазар. Роля самаго князя Ігара ў стварэнні княства была невялікай. Сам ён, будучы вельмі хцівым і несправядлівым, быў забіты пры паўторным зборы даніны ў драўлянаў (племя славянаў, якое жыло на захад ад Кіева). Фактычна, у канцы 10-га стагоддзя, Кіеў ня быў моцны. Яго паўднёвы сусед, Хазарскае

царства (618–1048), займала тэрыторыю Паўночнага Каўказа, Волгі, Дона і недзе каля 850 года хазары кантралявалі тэрыторыю на поўдзень ад умоўнай лініі Смаленск-Мурам, і валодалі Курскам, Чарнігавам і Кіевам. Усе гэтыя гарады плацілі хазарам даніну. Нават пасля таго як у 967 г. кіеўскі князь Сьвятаслаў I (сын Ігара) разьбіў хазараў і захапіў іх сталіцу Аціл гэта не выратавала Кіеў ад далейшага змаганьня з печанегамі, якія прыйшлі на зьмену хазарам. Але менавіта з гэтага моманту можна казаць пра пачатак росквіту Кіеўскай Русі, які назіраўся ў часы кіраваньня князя Сьвятаслава (945–972) і княгіні Ольгі (945–969, як апякун), князёў-братоў Яраполка (972-980) і Ўладзіміра (980–1015) і Яраслава Мудрага (1019-1054). Лічуць, што ў часы кіраваньня Яраслава Мудрага насельніцтва Кіеўскай Русі налічвала каля 7-8 мільёнаў жыхароў. Яго ўлада была асабліва моцнай у бліжэйшых да Кіева княствах такіх як Чарнігаўскае, Пераяслаўскае, Галіцкае. Менавіта падчас праўленьня Яраслава Мудрага была дасягнута цэнтралізацыя ўлады на тэрыторыі Кіеўскай Русі. У той жа час нельга пагадзіцца з тым, што Кіеўская Русь была цэльнай феадальнай дзяржавай.

Сярод трох цэнтраў, Кіеў – Полацк – Ноўгарад, Полацк займаў сваё незалежнае і спецыфічнае становішча. Полацкае княства заўжды праводзіла самастойную палітыку і перыяд кіеўскага кантроля над Полацакам быў вельмі кароткім, што прызнаецца як расійскімі, так і замежнымі вучонымі. Яраслаў Мудры быў князем Кіеўскім, Ноўгарадскім і Растоўскім, але не быў князем Полацкім. Дык ці быў Полацк пад Кіевам? Як вядома, першым (вядомым) Полацкім князем быў Рагвалод (920-978). Паводле адной з гіпотэз – Рагвалод быў варагам (У. Арлоў, 2005), паводле другой – сынам полацкай княгіні Прадславы, які пасля сьмерці маці прыняў княжаньне, вярнуўшыся ў вотчыну "із замор'я" (М. Ермаловіч, 1990). Сям'я Рагвалода як і ён сам была зьнішчана князем Уладзімірам Сьвятаслававічам. Уладзімір быў вельмі жорсткім, ён забіў не толькі Полацкага князя Рагвалода, але і свайго роднага брата Яраполка, на той час вялікага князя кіеўскага. Дачка полацкага князя, князеўна Рагнеда, стала палоньніцай і жонкай кіеўскага князя ў 13 год і нарадзіла яму князёў Ізяслава Уладзіміравіча (полацкі князь з 988 па 1001), Яраслава Мудрага (вялікі князь кіеўскі з 1019 па 1054), Усевалада (князь Уладзіміра-Валынскі), Мсціслава (князь чарнігаўскі і цьмутараканскі), а таксама князеўнаў Прадславу (узяла шлюб з чэскім князем Баляславам III) і Праміславу (выйшла замуж за вугорскага прынца Ласла Сара Лысага). Нават калі мець на ўвазе толькі Яраслава Мудрага, які княжыў у Кіеве 35 гадоў, то можна казаць пра значную ролю, якую адыграла княгіня Рагнеда ў станаўленьні Кіеўскай Русі. Калі Ўладзіміра I лічыць хросным бацькам Кіеўскай Русі, то княгіня Рагнеда ў такім разе з'яўляецца маці Кіеўскай Русі. Усе добра ведаюць па кнігах, фільмах, сьпектаклях гісторыю адносін Рагнеды і Ўладзіміра. Невядома, што б сталася з Рагнедай, але дзякуючы Ізяславу, іх сыну, і ўступаючы полацкім вяльможам, Уладзімір вымушаны быў аддаць Рагнедзе яе "отчину" – Полацкую зямлю. Такім чынам, Ізяслаў стаў не толькі полацкім князем, але і заснавальнікам новай дынастыі Ізяславічаў. Фактычна, як старэйшы сын Уладзіміра ён бы мог пераняць і Кіеўскі пасад, але Ізяслаў памёр раней за бацьку, князя Ўладзіміра, і таму лінія полацкіх

князеў страціла магчымасць змагацца за Кіеў. З таго часу летапісы сталі называць полацкіх князеў Рагвалодавымі ўнукамі (па лініі маці), хаця па лініі бацькі яны ўнукі Ўладзіміравы. З часу княжаньня Ізяслава (986-1001) Полацак працягваў праводзіць незалежную ад Кіева палітыку пачатую ягоным дзедам, князем Рагвалодам, якая падтрымлівалася на працягу двух з паловай стагоддзяў аж да ўтварэння Княства Літоўскага. Найбольшага росквіту Полацкае княства мела пры княжанні Ўсяслава Чарадзея (княжыў з 1044 да 1101 года). Кароткі перыяд Усяслаў Чарадзея, князь Полацкі, нават княжыў у Кіеве (1068-1069). Такім чынам, выключаючы кароткі перыяд барбарскага нападу князя Ўладзіміра на Полацак, можна лічыць, што Кіеў не кантраляваў дзейнасць Полацкага княства. Інакш кажучы, над Полацакам праплыў толькі цень Рурыка.

Над Полацакам праплыў толькі цень Рурыка

Многія даследчыкі сёння лічуць, што Полацкае княства 9-13 стагоддзяў з'яўляецца першай формай дзяржаўнасці на беларускай зямлі. Гэтая незалежнасць Полацака ад Кіева ёсць аб'ектыўным пазітыўным фактарам ці, калі хочаце, добрай падставай для беларусаў не ўдзельнічаць у змаганні за наследаванне ў поўнай меры гістарычнай спадчыны Кіеўскай Русі, якое зараз вядзецца паміж Украінай і Расіяй.

Варта пачытаць манаграфіі М. Ермаловіча (1990), расійскіх гісторыкаў, каб пераканацца ў тым, што не было дзесяцігоддзя, каб Полацак не ваяваў з Ноўгарадам ці Кіевам. Да таго ж у рамках гістарычнай Кіеўскай Русі ішлі пастаянныя войны паміж іншымі княствамі. У выніку гэта феадальная структура рассыпалася адразу пасля смерці Яраслава Мудрага. Зямля была падзелена на малыя ўдзелы паміж ягонымі сынамі, якія пачалі варагаваць паміж сабой, што і стала пачаткам распада Кіеўскай Русі. Менавіта ў гэты перыяд утварылася Ноўгарадская рэспубліка (1136), дзе існавала абмежаваная княская ўлада, і Ўладзіміра-Суздальскае княства (1157), першае княства Паўночна-Усходняга Краю, якое стала ядром будучай Масковіі. Але гэта адбылося амаль праз 200 год пасля ўсталявання Полацкага і Кіеўскага княстваў.

Адным з прынцыповых момантаў у звязку спрэчак Кіеўская Русь – Расія з'яўляецца пераемнасць кіеўскай княскай пасады. Па многіх інфармацыйных каналах яна растыражывана як вялікае дасягненне Ўладзіміра Манамаха як у атрыманні кіеўскага пасада, так і ў наступнай яе перадачы праз пакаленні да маскоўскіх князеў і цароў. Трэба ведаць, што на тыя часы ўлада ў Кіеве перадавалася на праве старшынства ў родзе, г.зн. ад старэйшага да малодшага ва ўсім родзе, а не ад бацькі да сына. У 1093 годзе ўладу прыняў старэйшы па ўзросту князь Святаполк Ізяславіч Тураўскі, дваюродны брат Уладзіміра Манамаха (1053-1125). Пасля смерці Святаполка ў 1113 годзе на кіеўскі пасад па праве старшынства прэтэндавалі князі Давід (1050-1123) і Алэг (1053-1115)

Святаславічы, якія былі дваюраднымі братамі Ёладзіміра Манамаха па другой лініі (Давід быў на тры гады старэйшы за Ёладзіміра, а Алег быў ягоным аднагодкам). Аднак пасад заняў Уладзімір Манамах. Паводле расійскіх гісторыкаў, у прыватнасці С. М. Салаўёва – па запрашэнню старэйшын і са згоды кіеўскага народа. Гэта значыць, менавіта пачынаючы ад Уладзіміра Манамаха была парушана ратацыйная сістэма змены ўлады. Парушэнне правіл наследавання Кіеўскага княскага пасада прывяло да таго, што ў гэтых спрэчкі і ў вайну паміж сабою ўцягнуліся Алегавічы з Чарнігава, Манамахавічы з Пераяслаўля, Ізяславічы з Турава/Валыні і Полацкія князі.

За 45 год, пачынаючы ад 1125 года да 1169 года, князі з розных родаў змяняліся на кіеўскім пасадзе 21 раз, некаторыя з іх, пасля зацятай барацьбы, пабывалі там па тры разы (напрыклад, Юры Далгарукі - сын Уладзіміра Манамаха, Ізяслаў Давыдавіч, Расціслаў Мсціславіч, Вячаслаў Уладзіміравіч). Нават Алегавічы сумелі даказаць сваё права на кіеўскі пасад (Ёсевалад і Ігар Алегавічы, 1139-1146); хаця як напісана ў расійскіх крыніцах яны (Алегавічы) «прымусілі» Манамахавічаў прызнаць сваё права. Дастаткова прачытаць 1-ю і 4-ю главы II-га тома С.М. Салаўёва “История России с древнейших времен” (“О княжеских отношениях вообще” і “События при правнуках Ярослава»), как зразумець прычыны гэтых раздораў і іх наступствы для трагічнага лёсу Кіеўскай Русі.

Нашчадкі Ёладзіміра Манамаха прыклалі рукі і да літаральнага знішчэння самага горада Кіева: у 1169 годзе Кіеў быў зруйнаваны войскам растова-суздальскага князя Андрэя Багальюбскага (унук Уладзіміра Манамаха і сын Юрыя Далгарукага-заснавальніка Масквы), а ў 1203 годзе Кіеў быў разрабаваны Рурыкам Расьціславічам (праўнукам Манамаха па другой лініі) разам з Алегавічамі ды полаўцамі. Трэба таксама ўзгадаць, што гэты Рурык Расьціславіч займаў з перапынкамі вялікі кіеўскі пасад аж 6 разоў. І нарэшце ў канцы 1240 года Кіеў захапілі ды зруйнавалі мангольскія войскі Батыя.

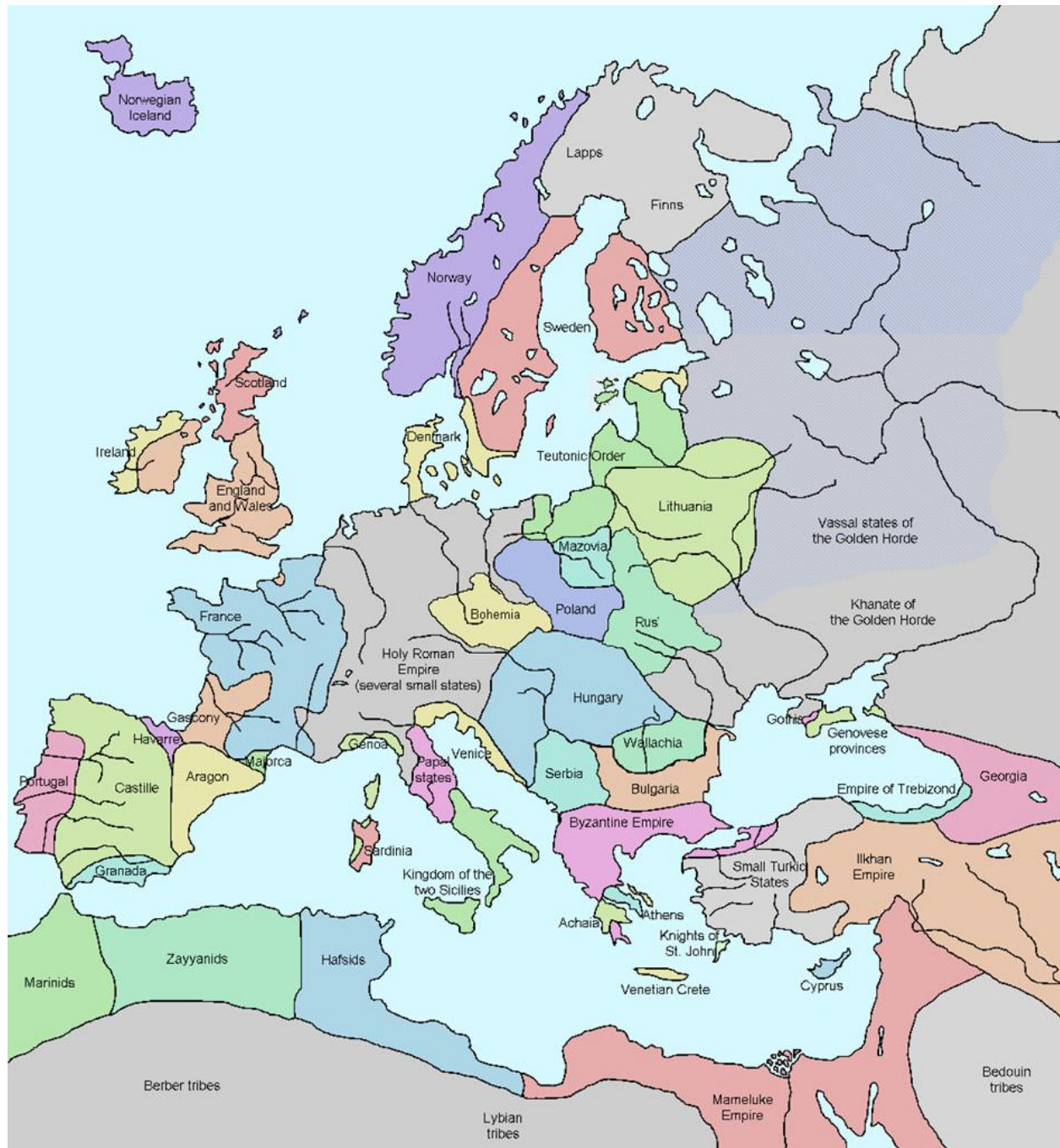
Такім чынам міжусобіцы паміж княствамі Кіеўскай Русі былі адным з галоўных фактараў у яе распадзе. Распад Кіеўскай Русі прывёў да ўмацавання існаваўшых і стварэння ў гэтых умовах новых цэнтраў усходніх славян са сваімі спецыфічнымі рысамі. Абасобленасць і самастойнасць Полацкага княства яшчэ больш умацнілася, як умацнілася і Валынска-Галіцкае княства. У гэты ж перыяд на паўночным усходзе, на землях заселеных фіна-угорскімі плямёнамі, узніклі Ноўгарадская рэспубліка і Растова-Суздальскае княства, новыя дзяржаўныя утварэнні, якія сталі ключавымі ў станаўленьні будучай Масковіі.

6. Мангола-татары як фактар утварэння дзвюх цывілізацый ўсходнімі славянамі

Як мы ўжо адзначылі, размежаванню славян ў канцы 11-га стагоддзя спрыялі як племянныя адрозненні ўсходніх славян і асіміляцыя, так і міжусобіцы паміж княствамі. Аднак ключавым фактарам, які раздзяліў усходніх славян на дзве цывілізацыі ў далейшым, усходнеславянскую/беларуска-украінскую і еўразійскую/расійскую, было нашэсце мангола-татараў. І гэта мяжа паміж цывілізацыямі лёгка праглядаецца, калі прасачыць якія тэрыторыі, захопленыя мангольскай імперыяй, апынуліся ў вассальнай залежнасці, і якія засталіся вольнымі ад заваёўнікаў з Еўразійскага стэпу (Карта 3).

Чынгіз-хан, які здолеў утварыць у Паўночна-Усходняй Азіі мангольскую імперыю, з'яднаўшы і падпарадкаваўшы ў 1206 годзе многія разрозненыя плямёны меркітаў, найманаў, манголаў, татараў, ўйгураў, захапіў Паўночны Кітай (1213), Сярэдняю Азію (1219-1220), выйшаў на Паўночны Каўказ. Яго нашчадкі пашырылі уладанні імперыі, захапіўшы ці стварыўшы вассальныя дзяржавы ў Кітаі, Карэі, на Каўказе і Бліжнім Усходзе. Прыход манголаў з усходу быў працягам ранейшага руху народаў-качэўнікаў з Еўразійскага стэпу на захад. У 1223 годзе манголы сутыкнуліся з войскамі Кіеўскай Русі, атрымаўшы перамогу ў бітве каля Калкі (каля Азоўскага мора). І нарэшце, у 1237 годзе, унук Чынгіз-хана, Батый, прыйшоў у Паўночна-Усходні Край і спачатку напаў на Разанскае княства. Князь разанскі, Юры Ігаравіч, прасіў дапамогі ў князя Ўладзіміра-Суздальскага, Юрыя Ўсеваладавіча, але той як і ў бітве каля Калкі, вырашыў застацца ў баку. Разанцы былі поўнасьцю вынішчаны. Затым манголы захапілі Маскву, Уладзімір, Таржок, Казельск. У 1240 годзе Батый узяў Кіеў, у наступны год манголы былі ўжо ў Валахii, Венгрыі, Польшчы, Трансільванii, Чэхii, Харватыі і Далмацыі.

Карта 3. **Мапы гісторыі Еўропы, 1328 год.** The state of Europe in the year 1328.

Крыніца: L.H.Nelson, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Europein1328.png>

7. Утварэнне ўсходнеславянскай цывілізацыі (13-14 стагоддзе)

Вызначальнай асаблівасцю мангольскага паходу было тое, што манголы мінулі княствы, размешчаныя на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Манголы прайшліся толькі па паўднёвай частцы Беларусі. Напэўна, тады быў разбураны і спалены жорсткімі заваёўнікамі Гомель. Тым не менш, нягледзячы на разбурэнні, астатняя тэрыторыя Беларусі не была паняволеная мангола-татарамі і ў далейшым не падпарадкоўвалася Залатой Ардзе. Чаму мангола-татары фактычна абмінулі асноўную тэрыторыю Беларусі – невядома. Магчыма гэта было звязана з прыроднымі ўмовамі краю і характарам баявых дзеянняў мангольскай конніцы. Але ў выніку, гэта вылілася ў тое, што жыхары Беларусі, у адрозненне ад жыхароў Паўночна-Усходняга Краю, мінулі той жыццёвы парадак, які ўсталёўваўся манголамі, і больш таго - засталіся ў баку ад змяшання з цюркскімі народамі.

К сярэдзіне 13-стагоддзя ўсходнія славяне, якія жылі на тэрыторыі сучаснай Беларусі, апынуліся ў сфэры ўплыву Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ), а княствы на паўночным усходзе і на поўдні трапілі пад уплыў заваёўнікаў-качэўнікаў Залатой Арды. Сваім прыходам манголы спрыялі аддзяленню славян-«вялікаросаў», якія падпалі пад іх уладу на два с паловай стагоддзі (аж да 1480 г.), ад другіх усходніх славян, славян-«беларусаў», вольных ад манголаў, і славян - «украінцаў», частка якіх трапілі на 100 год пад уплыў манголаў-качэўнікаў, але пазней былі вызвалены і далучаны да ВКЛ, якое адыграла адметную ролю ў аб'яднанні ўсходнеславянскіх зямель. Пасля таго, як у 1362 годзе войскі ВКЛ пад кіраўніцтвам князя Альгерда разбілі татараў каля Сініх Водаў украінскія землі былі вызвалены ад мангола-татарскай няволі. Такім чынам, у гэты час вялікая тэрыторыя дзе пражывалі ўсходнія славяне былі з'яднаны ў ВКЛ (Карта 4). У складзе ВКЛ, у канцы 14 стагоддзя, толькі 1 з 9 жыхароў быў жмудзінскага паходжання (О'Сонног, 2003), г. зн. амаль усе астатнія былі рутенамі (беларусамі і украінцамі). Статут ВКЛ быў на старабеларускай мове. Такім чынам атрымліваецца, што Украіна была вызвалена ў той час ад манголаў не з дапамогай Масковіі. Ды і як Масковія магла дапамагчы, калі яна сама была ў вассальнай залежнасці ад Арды. Атрымоўваецца, што лідэрам у збіранні «рускіх» земляў было ВКЛ.

Вялікае Княства Літоўскае, а не Масковія было аб'яднальнікам усходніх славян!

Такім чынам, паўднёвыя і паўднёва-заходнія часткі былой Кіеўскай Русі, як і тэрыторыя Беларусі паступова былі ўключаны ў склад ВКЛ. Пачынаючы з 14-га стагоддзя поўная назва ВКЛ гучала як Вялікае Княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае. На той час слова «рускае» азначала рутенскае, якое па гістарычнай недарэчнасці перайшло ў карыстанне толькі да Расіі. ВКЛ спыніла «еўраазіяцкую» беларусаў і украінцаў і зберагла ўсходнеславянскую еўрапейскую цывілізацыю.

Карта 4.

Звернемся да дэмаграфічных звестак на канец 15 стагоддзя, г.зн. да часу пасля якога пачалося паступовае далучэнне тэрыторый цюркскіх народаў да Масковіі. Яны сьведчаць, што ў ВКЛ у 1493 годзе, пражывала 3.75 мільёны рутенаў, г.зн. беларусаў і украінцаў (Pogonowsky, 1987). У той жа прыблізна перыяд у Масковіі (1450 г.) было каля 3 млн жыхароў, а ў 1500 г., пасля далучэння суседніх княстваў-супернікаў - Ноўгарадскай Рэспублікі (1478) і Цвяры (1485) - 6 млн жыхароў (Большая СЭ, 1969-1978). Колькі з іх было славян - невядома, бо поруч з маскавітамі жылі комі, удмурты, татары, мары, чувашы, мардва, карэлы і іншыя фіна-угорскія народы, але калі экстрапаліраваць вынікі апошняга перапісу насельніцтва Расіі (2010), то славян магло быць максімум 4.8 млн (77.7% рускіх ад 6 млн). Такім чынам, суадносіны славян Масковіі да славян беларусаў і украінцаў маглі быць даволі блізкімі (як 1.3:1, адпаведна).

Беларуская тэрыторыя да канца 18-га стагоддзя не ўваходзіла ў склад Расіі. Славяне, якія жылі на беларускай зямлі, будучы асноўнай часткай ВКЛ, у 13-18 стагоддзях вялі пастаянную барацьбу з усходнім суседам. Менавіта ВКЛ, аж да сярэдзіны 17-га стагоддзя было збіральнікам славянскіх зямель і вяло вайну з Масковіяй. Як толькі Расія захапіла Рэч Паспалітую - тэрыторыя Беларусі і частка Украіны памяншалі еўрапейскі статус на часовы еўразійскі.

8. Пачатак утварэння еўразійскай цывілізацыі (13-15 стагоддзе)

Расія, як дзяржава, мела свой пачатак на землях, размешчаных на паўночны ўсход ад Кіеўскай Русі (Суздальская зямля - яна ж Залесье, Растоўская зямля, Мурамская зямля). Першапачаткова, Масковія, маючы ў большасці славянскі характар, у далейшым, дзякуючы паступовай асіміляцыі з фіна-угорскімі і цюркскімі народамі, ператварылася ў магутную еўразійскую дзяржаву. Аднак многія расіяне да гэтага часу лічуць Расію, насуперак фактам, славянскай дзяржавай і ў дадатак не прызнаюць асобнага існавання беларускага і украінскага этнасаў. Шэраг фактараў вызначыў еўразійскі характар сёняшняй Расіі. Сярод іх прыродныя і геаграфічныя асаблівасці тэрыторыі Паўночнай Азіі, упамянутая міграцыя часткі ўсходніх славян на землі будучага Маскоўскага княства і іх першапачатковая асіміляцыя з фіна-угорскімі плямёнамі, заваяванне княстваў Паўночна-Усходняга Краю мангола-татараў, узаемадзеянне з мангола-татараў, захоп

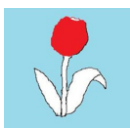
Масковіяй тэрыторый мангольскай імперыі пасля яе распаду і асіміляцыя з цюркскімі народамі.

Як адзначалася вышэй, частка славянскіх плямёнаў у 10-11 стагоддзях і ў 12-м стагоддзі напрыканцы існавання Кіеўскай Русі мігравала ў басейн рэк Акі і Волгі. Гэта былі аддаленыя раёны, аддзеленыя ад Кіеўскай Русі лясамі і прыдатныя для земляробства. Там жылі адносна не ваяўнічыя фіна-угорскія плямёны, з якімі прышлыя славяне асіміляваліся і пазней утварылі першае на гэтых землях княства (Суздальскае, 1157 год). Тое, што гэтае княства ўтварылася на два стагоддзі пазней за Полацкае і Кіеўскае княствы, сведчыць аб павольнай міграцыі ўсходніх славян з захаду на ўсход, а з другога боку – такі працяглы час спрыяў іх мірнай асіміляцыі з лакальным насельніцтвам.

У свой час, М. П. Пагодзін (1800-1875), адзін з ідэолагаў панславізма, сцвярджаў, што славяне ў Расіі былі фактычна перасяленцамі з Кіеўскай Русі, якія пад ціскам мангола-татараў вымушаны былі міграваць у рэгіён будучай Масковіі. Фактычна, ён адмаўляў існаванне украінскага народа, кажучы, што украінцы прыйшлі на землі былой Кіеўскай Русі пазней, у 15-16 стагоддзі, з Карпатаў. Але гіпотэза Пагодзіна аб такой масавай міграцыі славян не была пацверджана (Plochy, 2006).

Відавочна, што асіміляцыя славян будучай Масковіі ў істотнай ступені паскорылася з мангола-татарскім нашэсцем, і, фактычна, прывяла да яшчэ большага адмежавання ад усходніх славян будучай Беларусі і Украіны. Пачынаючы з гэтага перыяду стала выразным фарміраванне новай усходнеславянскай цывілізацыі на базе рутенаў (беларусаў і украінцаў), і еўразійскай цывілізацыі, якая пачалася з маскоўскіх зямель. Мангола-татарскае нашэсце прыпала прыблізна на перыяд распаду Кіеўскай Русі, але не было яго прычынай, як уважаюць некаторыя гісторыкі. Больш таго, у выніку ўзаемадзеяння княстваў Паўночна-Усходняга Краю і Залатой Арды на працягу 240 год, апошняя была затым паступова паглынутая Масковіяй, залучыўшы да сябе народы Сібіры, Сярэдняй Азіі, Дальняга ўсходу.

Шэраг фактаў сведчаць аб узаемадзеянні Масковіі з Ардой. Манголы, вярнуўшыся з паходаў на захад у Еўропу, спыніліся ў Ніжнім Паволжы, дзе заснавалі Сарай-горад - сталіцу велізарнай дзяржавы, Залатой Арды (ад Іртыша да Дуная, ад Паўночнага акіяна да Каўказа). У 1243-1246 гадах амаль усе княствы Русі прызналі залежнасць ад Залатой Арды, такім чынам, княствы вакол Кіева і княствы Паўночна-Усходняга Краю трапілі ў вассальнае становішча. Князь Яраслаў, вялікі князь Ўладзімірскі, у 1245 годзе запрапанаваў рускім князям прызнаць хана Батыя сваім царом. У 1246 годзе князь Яраслаў быў атручаны ў Ардзе, а ягоны сын - Аляксандр Неўскі, заключыў саюз з Ардой у 1257 годзе. Паводле Л. Гумілёва Арда і рускія княствы дамовіліся аб стварэнні абароннага альянса супраць Тэўтонскіх рыцараў і паганскіх літоўцаў. З часу заключэння такой дамовы, праз амаль 20 год пасля пахода Батыя, падпарадкаваныя княствы пачынаюць плаціць дань Залатой Ардзе, а ардынскія ханы выдаюць ярлыкі на княжаньне.

Аляксандр Неўскі быў нават прызначаны кіеўскім князем, але відаць у разбураным Рурыкавічамі Кіеве яму не было як быць, таму ў асноўным ён знаходзіўся ў Ноўгарадзе.

З гісторыі вядома, што ўзаемадзеянне паняволеных княстваў з Ардой было не толькі разбуральным. Аляксандр Неўскі быў прыёмным сынам хана Батыя і названым братам сына хана – Сартака, манголы змагаліся супраць рыцараў у «лядовай бітве», а ноўгарадцы плацілі дань Ардзе (С. Баймухаметов, 2004). Гэта азначае, што яны разам змагаліся з агульнымі ворагамі. У Сараі, дзякуючы А. Неўскаму, устанаўліваецца падвор'е праваслаўнага япіскапа. Такім чынам, праваслаўная вера стала існаваць у Ардзе афіцыйна. Мангольскі двор часта наведвалі рускія князі, у прыватнасці, як ужо ўпаміналася, ноўгарадскі князь Аляксандр Неўскі (1221-1263), а яраслаўскі князь Фёдар Чорны (1233-1299) нават жыў доўгі час у Сараі. Знатныя сем'і з аднаго і другога боку радніліся. Напрыклад, Юры Далгарукі, князь суздальскі (1149-1157), яшчэ задоўга да панавання Арды, ажаніўся на дачцэ палавецкага хана. Юры Данілавіч, князь маскоўскі, дзякуючы жаніцбе на сястры хана Узбека, атрымаў ярлык на вялікага князя ўладзімірскага (1319-1322). З другога боку, вяльможы з Арды ехалі на землі княстваў і там радніліся са славянскімі сем'ямі; існуе цэлы спіс, складзены акадэмікам Халікавым, з больш як 500 знатных расійскіх фамілій якія пайшлі ад татар (гл. Часопіс «Сакавік», №1, 2013). У апошні час дыскутуецца пытанне аб татарскім паходжанні Івана ІУ (Жахлівага), Барыса Гадунова і Пятра І (Г. Абдулаева, 2011; І. Гарыфуллін, 2012).

На пачатку 14-га стагоддзя ў Сараі – сталіцы Залатой Арды, пражывала 600,000 жыхароў (Encyclopedia Britannica), а ў Маскве ў 1350 годзе – 30,000. Масковія паступова шмат пераймала ў Арды ў кіраванні дзяржавай: праводзіла ваенныя, грашовыя і падатковыя рэформы, вучылася ваеннаму мастэйству, і нарэшце пераняла аўтарытарны і цэнтралізаваны стыль кіравання. Маскоўскае княства ўтварылася ў 1263 годзе, у час панавання Залатой Арды, і «не вопреки» Ардзе, а дзякуючы ёй, праз 23 гады пасля захопніцкага паходу Батыя. Княствы Паўночна-Усходняга Краю і Залатая Арда карысталіся міжусобіцамі паміж князямі будучай Масковіі і зьнешнімі ворагамі; так, Цьвярское паўстанне (1327) было жорстка падаўлена войскам прыведзеным з Арды маскоўскім князем Іванам Калітам. Гэты князь дзякуючы гісторыкам увайшоў у гісторыю Расіі, як збіральнік Русі. Але ён «зьбіраў славян», у дадзеным выпадку цвярычоў, з дапамогай карнага мангольскага войска.

Залатая Арда ў нейкім сэнсе была штучнай і няўстойлівай дзяржавай. Яе насельніцтва складалася з мардвы, славян, грэкаў, балгар, якія жылі аседла ў раёне Волгі, а таксама з цюркскіх плямён-качэўнікаў (полаўцы/кіпчакі, татары, туркмены, кіргізы). Да таго ж, Арда была значна аслаблена ўнутранай барацьбой Тахтамышы і Тамерлана ў канцы 14-га стагоддзя і гэта прывяло да таго, што Масква з вассальнага становішча апынулася ў паўвассальным. І гэта не сталася вынікам перамогі на Куліковым полі. Нават паразы мангола-татараў 8 верасня 1380 году падчас гэтай бітвы не скончыла іх панаванне, якое

яшчэ доўжылася каля 100 год. Толькі ў 1476 годзе цар Іван III перастаў плаціць манголам Залатой Арды даніну, а 1480 год лічыцца датай падзення мангола-татарскага прыгнёту.

Аднак яшчэ да гэтай даты Масква, з усталяваннем вассальнага Татарскага княства ў Касымаве, фактычна заявіла аб сваёй ролі як пераемніцы Залатой Арды (G. Vernadsky, 1968, p.17). Такім чынам, цяпер ужо вассальнае Касымаўскае ханства існавала на землях Масковіі на працягу амаль 250 гадоў (1452-1681, сучасная Рязанская вобласць). Гэта быў першы набывак ад вялікай Еўразіі і першы крок Масковіі ў заваяваньні народаў Еўразійскага стэпу і Паўночнай Азіі з наступным фарміраваннем еўразійскай цывілізацыі.

9. Адносіны паміж усходнеславянскай і еўразійскай цывілізацыямі ў 14-19 стагоддзях

У выніку развала Залатой Арды, які адбыўся па ўнутраных прычынах, Масковія атрымала свабоду дзеянняў і скіравала свае захопніцкія інтарэсы на раздробленыя і раскіданыя па Еўразійскаму стэпу ханствы: Казанскае ханства (1552), Астраханскае ханства (1556), Вялікая Нагайская Арда (1557), Сібірскае ханства (1582), Пегая Арда (1619). У выніку, ужо ў канцы 16 стагоддзя тэрыторыя Маскоўскай дзяржавы складала каля 5,5 млн кв. км., з насельніцтвам каля 9-10 мільёнаў чалавек (тады як у 1450 годзе было толькі 430 тысяч кв. км. з насельніцтвам 3 млн чалавек).

І толькі заходні напрамак у 14-18 стагоддзях быў яшчэ непасільны для Масквы. Бо там існавала моцная дзяржава, Вялікае Княства Літоўскае (ВКЛ). Фактычна, людзі, якія жылі на тэрыторыі сучаснай Беларусі, Літвы і Украіны ўтварылі моцную еўрапейскую дзяржаву, абсалютную большасць якой складалі рутэны. Гэта дзяржава, ВКЛ, у адрозненне ад Маскоўскай, амаль не зьведала татара-мангольскага прыгнёту і развівалася ў зусім іншых умовах. Яна стала яшчэ больш магутнай, утварыўшы ў 1569 годзе разам з Каралеўствам польскім федэрацыю, якая называлася Рэч Паспалітая, што ў перакладзе на сучасную беларускую мову азначае – Садружнасць. Па разліках Rogonowsky (1987), у 1493 годзе ў ВКЛ і Каралеўстве Польскім жыло 7.5 мільёнаў жыхароў, з іх 3.75 млн рутэнаў, г.зн. украінцаў і беларусаў, якія амаль усе жылі ў ВКЛ. У 1618 годзе, з пашырэннем тэрыторыі Рэчы Паспалітай паводле Дэўінскай дамовы, у Садружнасці, якая ў гэты час займала тэрыторыю ў 1 млн кв.км., было ўжо 12 млн жыхароў, з іх палякаў – 4.5 млн, украінцаў – 3.5 млн, беларусаў – 1.5 млн, літоўцаў – 0.75 млн, прусаў – 0.75 млн, яўрэяў – 0.5 млн, лівонцаў – 0.5 млн (доля рутэнаў у Садружнасці складала 41%, 5 млн з 12 млн). Колькасць жыхароў у Садружнасці была параўнальнай з насельніцтвам Маскоўскага царства (9-10 млн на канец 16 стагоддзя).

Вайна Масковіі з ВКЛ (1654-1667) забрала палову насельніцтва Беларусі (з 2.9 млн засталася 1.4 млн). У 1717 годзе, пасля страты часткі тэрыторый, колькасць насельніцтва Садружнасці знізілася да 9 млн, прыблізна 4.5 млн складалі палякі, 1.5 млн

– украінцы, 1.2 млн – беларусы, 0.8 млн – літоўцы, 0.5 млн – яўрэі, 0.5 млн – іншыя (Pogonowsky, 1987).

У канцы 18-га стагоддзя Садружнасці зусім не стала. Цень Рурыка зноў паўстаў над беларускай зямлёй. Нашы землі адышлі пад уладу расійскай імператрыцы Кацярыны II. Паводле сучасных разлікаў, у Садружнасці Двух народаў у 1770 годзе пражывала 11-14 млн чалавек (Bideleux, Jeffries, 1998; Lukowski, Zawadzki, 2001), а ў Расійскай імперыі ў 1762 г. – 19 млн, а ў 1800 г. – ужо 35.5 млн (Falcus). Лёгка палічыць адкуль узяўся гэты прырост, калі прыпомніць, што Садружнасць была падзелена паміж Прусіяй, Аўстрыяй і Расіяй, дзе Расіі дасталася ўся тэрыторыя і насельніцтва сучаснай Беларусі і Украіны. Г.зн. яны былі сілай захоплены і апынуліся ў складзе еўразійскай імперскай Расіі і адначасова замест еўрапейскага статусу «набылі» еўразійскі.

Гісторыя Расіі гэта пастаянная тэрытарыяльная экспансія падчас існавання Маскоўскага княства (1263-1547), Рускага царства (1547-1721), Расійскай імперыі (1721-1917), Савецкай Расіі (1917-1922), Савецкага Саюза (1922-1991), Расійскай Федэрацыі (з 1991). Прырастаньне і зьмены Расійскага насельніцтва былі не толькі колькаснымі, але і якаснымі. Зараз у многанациянальнай Расіі паводле афіцыйнай статыстыкі пражывае больш за 180 народаў. Простыя разлікі паказваюць, што суадносіны колькасці вялікаросаў (рускіх) да украінцаў і беларусаў на працягу пяці стагоддзяў растуць на карысць вялікаросаў. Так, калі ў канцы 15 стагоддзя гэта прапорцыя была 1.3:1 (гл. вышэй), то паводле Расійскага перапісу 1897 года суадносіны вялікаросаў/рускіх (55.7 млн) да украінцаў і беларусаў (22.4 і 5.9 млн, адпаведна) (падлічаных па моўнаму крытэрыю) складалі прыблізна 2:1, а па перапісу СССР 1989 года – гэта прапорцыя па нацыянальнаму крытэрыю была 2.7:1 (рускія - 145.5 млн; украінцы 44.2 млн, беларусы – 10.0 млн; разлікі П.М.). Нават прызнаўшы магчымым уплыў іншых фактараў (напрыклад, большыя траты рутенаў падчас войнаў), відавочна, што за пяць стагоддзяў адносная колькасць вялікаросаў прырастала хутчэй у два разы ў параўнанні да рутенаў (беларусаў і украінцаў). Гэтыя лічбы сведчаць як аб істотнай асіміляцыі, так і аб прамым залічэнні другіх народаў у папуляцыю славян-вялікаросаў (рускіх).

Па сёняшні дзень многія расіяне адмаўляюць асіміляцыю славян-вялікаросаў з фіна-угорскімі і цюркскімі народамі. Хаця нядаўнія даследаванні паказалі істотную розніцу ў размеркаванні генетычнага матэрыяла і наяўнасць градыента з поўначы на поўдзень і з захаду на ўсход на тэрыторыі Паўночна-Усходняга Краю, з якога і пачыналася Расія, што сведчыць аб міграцыі славян і аб іх асіміляцыі з народамі Расіі не-славянскага паходжання (Malyarchuk et al., 2004; Balanovsky et al., 2008).

Зараз мала хто будзе спрачацца і даказываць, што Расія гэта поўнасьцю славянская краіна. Усе даследчыкі апошняга часу, якія вывучаюць Расію, уключаючы расійскіх класічных

еўразістаў і нэо-еўразістаў, бачылі ці бачуць яе ў будучым як еўразійскую краіну, якой яна ёсць на самай справе. Беларусы разам з украінцамі утвараюць унікальную ўсходнеславянскую еўрапейскую цывілізацыю. Аб гэтым сведчыць шэраг фактаў: Полацкае і Кіеўскае княствы ўтварыліся на два вякі раней, чым княствы Паўночна-Усходняга Краю; беларускія землі, як і большы час украінскія землі не былі пад Залатой Ардой, тады як княствы Паўночна-Усходняга Краю 240 год жылі пад уладай Залатой Арды і плацілі ёй даніну; насельніцтва на тэрыторыі Беларусі і Украіны было ў значнай ступені этнічна аднародным, тады як на землях Паўночна-Усходняга Краю славяне асіміляваліся спачатку з фіна-угорскімі плямёнамі, а пазьней з цюркскімі народамі.

Безумоўна, і беларусы, і украінцы складалі асноўную частку насельніцтва ВКЛ і фактычна ў рамках ВКЛ былі выратаваны ад паглынання еўразійскай цывілізацыяй. Тая крытыка, што беларусы і украінцы былі пад пятой у палякаў ня мае сур'ёзных доказаў. ВКЛ да заключэння Люблінскай Уніі з Каралеўствам польскім у 1569 годзе была ў многіх адносінах незалежным княствам, а пасля - у Рэчы Паспалітай - мела доўгі час сапраўдную аўтаномію. Нават пасля захопу ВКЛ у канцы 18-га стагоддзя царскі рэжым не адважваўся яшчэ 30 год пасягаць на правы і свабоды людзей: дзейнічаў статут ВКЛ, існаваў інстытут шляхецтва і уніяцкая царква (больш за 70% беларусаў на той час былі уніятамі).

Такім чынам, гісторыя развіцця усходніх славян была рознай. Дыферэнцыяцыя славян, адбылася не толькі дзякуючы спецыфічным асаблівасцям плямён, абумоўленых традыцыямі, звычкамі, лакальнымі прыроднымі ўмовамі, але і ў выніку феадальнай раздробленасці княстваў і міжусобіцамі сярод іх. У сваю чаргу міжусобныя войны спрыялі развіццю варожасці паміж княствамі, дзе трэба яшчэ ўлічыць жорсткасць. У той час як славяне, будучыя беларусы і украінцы, былі абаронены ад уплыву мангола-татараў, славяне, што мігравалі ў Паўночна-Усходні Край апынуліся пад уплывам і ціскам еўразійскіх народаў, што суправаджалася асіміляцыяй, пераняццём стылю жыцця, менталітэту і традыцый. Добра было гэта, ці дрэнна, але гэта адбылося. І, фактычна, стварылася сітуацыя, калі мы маем усходніх славян падзеленых на дзве групы. У адну групу ўваходзяць тыя славяне, што змяшаліся з прадстаўнікамі еўразійскай культуры, гісторыі і традыцый. Другую групу складаюць славяне-беларусы са славянамі-украінцамі, якія дасюль маюць многа агульнага паміж сабой, і якія разам утвараюць усходнеславянскую еўрапейскую цывілізацыю.

10. Сучасныя ўзаемаадносіны ўсходнеславянскай і еўразійскай цывілізацый

Мы лічым, што ў 9-15 стагоддзях усходнія славяне пад уплывам шэрагу фактараў раздзяліліся на дзве вялікія групы і сфарміравалі дзве цывілізацыі – усходнеславянскую еўрапейскую цывілізацыю (беларуска-украінскую) і еўраазійскую цывілізацыю (расійскую), якія існуюць па сёняшні час. У нашы дні ўсходнеславянская цывілізацыя прадстаўлена дзвюма адносна гамагеннымі ў этнічным плане дзяржавамі – Беларуссю і Украінай, а еўразійская – Расіяй і краінамі, якія прытрымліваюцца ідэалогіі еўразіянізма. Ніжэй у табліцы падаецца кароткая характарыстыка перыядаў развіцця гэтых цывілізацый, заснаваная на аналізе, прыведзеным у артыкуле. Аб'ектыўнымі фактарамі, якія спрыялі ўтварэнню гэтых цывілізацый з удзелам усходніх славян, былі:

- племянныя асаблівасці ўсходніх славян;
- асіміляцыя ўсходніх славян з лакальнымі плямёнамі;
- міжусобныя войны паміж землямі і княствамі;
- мангола-татарскі прыход, які быў гістарычным працягам руху качэўнікаў з Еўразійскага стэпу;
- узнікненне Вялікага Княства Літоўскага - аб'яднальніка ўсходніх славян.

Табліца. Характарыстыка перыядаў развіцця ўсходнеславянскай і еўразійскай цывілізацый

Перыяд	Кароткае апісаньне
Перыяд “дакіеўскі і кіеўскі»	Першапачатковае размежаваньне ўсходніх славян у 9-11 стагоддзях на аснове асаблівасцяў плямёнаў саміх славян, іх асіміляцыя з лакальнымі плямёнамі і міжусобіцы паміж землямі і княствамі
Пераходны, «мангольскі» перыяд	Утварэнне ў 13-14 стагоддзях усходнеславянскай еўрапейскай цывілізацыі (беларуска-украінскай) і пачатак фарміравання ў 13-15 стагоддзях еўразійскай цывілізацыі (сучасная Расія і краіны, якія падзяляюць цяпер ідэі еўразіянізма)
Перыяд развіцця ўсходнеславянскай і еўразійскай цывілізацый	Працягваецца да нашага часу, за выключэннем вымушанага перыяду часовага знаходжання ўсходнеславянскай цывілізацыі з канца 18 стагоддзя да канца 20 стагоддзя ў рамках еўразійскай цывілізацыі

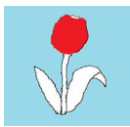

Усходнеславянская цывілізацыя пачала фарміравацца з часоў міграцыі славян з Сярэдняй Еўропы ўжо ў перыяд іх рассялення на тэрыторыі сучаснай Беларусі і Украіны. Можна лічыць, што усходнеславянская цывілізацыя існуе на працягу васьмі стагоддзяў, пачынаючы з сярэдзіны 13 стагоддзя, тады як еўразійская цывілізацыя толькі пачынала тады фарміравацца. Трэба адзначыць некаторыя асаблівасці ў сучасным перыядзе развіцця ўсходнеславянскай цывілізацыі, якія тычацца больш за ўсё «украінскай» яе часткі: яны абумоўлены, па-першае, часовай акупацыяй мангола-татараў часткі сучаснай Украіны (1240-1362), і, па-другое, асаблівасцямі украінскага нацыянальна-вызвольнага руху ў часы Гетманата пачынаючы з сярэдзіны 17 стагоддзя (Б. Хмяльніцкі, І. Мазепа).

Ёсць шэраг падыходаў да класіфікацыі цывілізацый (Toynbee, 1934; Huntington, 1993; Kuzik, Yakovets, 2006; Targowski, 2009; Куплевіч, 2013). Паводле S. Huntington ёсць 8 цывілізацый: Заходняя, Артадокс, Ісламская, Кітайская, Індыйская, Японская, Лацінаамерыканская і Афрыканская (на поўдзень ад Сахары). Паводле V.N. Kuzik, Y. V. Yakovets на пачатку 21 стагоддзя варта казаць пра ўтварэнне лакальных цывілізацый 5-га пакалення; аўтары падзяляюць іх на 3 групы:

- заходняя група – заходне-еўрапейская, усходне-еўрапейская, паўночна-амерыканская, лацінаамерыканская і акіянічная,
- усходняя – кітайская, японская, індыйская, будысцкая, і ісламская,
- і змешаная – еўразійская (руская), і афрыканская (на поўдзень ад Сахары).

S. Huntington адносіў Беларусь і Украіну да артадокс цывілізацыі. Аднак гэта спрэчны момант. Па шмат якіх рысах усходнеславянскую еўрапейскую цывілізацыю (беларуска-украінскую) можна аднесці да заходняй цывілізацыі. Прыналежнасць Беларусі да заходняй цывілізацыі мае дастаткова навуковых доказаў (Bekus, 2011; Куплевіч, 2013). Тое ж можна казаць і пра Украіну (Szporluk, 2001), як і пра істотную розніцу паміж Украінай і Расіяй (Kohut, 2001). В. Куплевіч (2013) у сваім аглядзе выдзяляе 15 асноўных палажэнняў, якія сведчаць аб еўрапейскасці беларусаў, уключаючы з 1000-гадовай беларускай гістарычнай традыцыяй, наяўнасцю еўрапейскіх цывілізацыйтворчых працэсаў у Беларусі (Адраджэнне, Рэфармацыя, Контррэфармацыя, Вуніятызацыя, Асьветніцтва), наяўнасцю еўрапейскіх інстытутаў (соймаў, Магдэбургскага права, ратушаў), наяўнасцю мадэрнага нацыяўтварэння, інтэграцыяй беларускіх эліт у агульнаеўрапейскую палітычную, культурную, эканамічную часапрасторы і г.д. Аб тым, што Беларусь не ўпісваецца ў еўразійскую ці артадокс цывілізацыю сведчаць прапановы другіх аўтараў аб існаванні асобнай беларускай цывілізацыі (Мальдзіс, 2003) ці памежнай цывілізацыі (Titarenko, 2009).

Калі прытрылівацца класіфікацыі V.N. Kuzik, Y.V. Yakovets (2006), то Беларусь як і Украіну можна залучыць ва ўсходне-еўрапейскую цывілізацыю, і як паказана ў гэтым артыкуле, нават больш спецыфічна - ва ўсходнеславянскую еўрапейскую цывілізацыю. Аднак паважаныя аўтары з Расійскай акадэміі (Kuzik, Yakovets) занеслі абедзве краіны ў еўразійскую/рускую цывілізацыю: гэта бачна на мапах перспектыўнага развіцця гэтай цывілізацыі (адзначана аж да 2050 г.); абгрунтаваньняў уключэння Беларусі і Украіны пры гэтым не даецца.

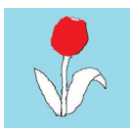
Па класіфікацыі, прапанаванай А. Targowski (2009), Беларусь і Украіну, на нашу думку, можна было б аднесці да заходне-цэнтральнай цывілізацыі, па прычынах апісаных вышэй, а не да ўсходняй – куды аўтар адносіць абедзве краіны разам з Расіяй і Балгарыяй. Вызначэнне цывілізацыі па А. Targowski складаецца з мноства чыньнікаў, але калі ў вызначэнні месца Беларусі і Украіны бралася за аснову рэлігія (праваслаўная), то трэба было б улічваць суадносіны праваслаўя з іншымі рэлігіямі. Да прыкладу, суадносіны паміж праваслаўем і ісламам сярод вернікаў Расіі і Балгарыі складаюць прыблізна 6:1 і 7:1, тады як сярод вернікаў на Украіне і Беларусі – 50:1 і 150:1, адпаведна (разьлікі П.М.). Аб іншых прызнаках, якія адрозніваюць дзве цывілізацыі, і аб прычынах размежавання ўсходнеславянскай і еўразійскай цывілізацый гаварылася ў артыкуле вышэй.

У пост-індустрыяльным грамадстве ў эпоху глабалізацыі роля лакальных цывілізацый значна мяняецца і іх будучыня залежыць ад характару адносін паміж імі - ці гэта будуць канфлікты, ці ўзаемадзеянне. Трэба адзначыць, што ў часы Б. Ельцына расійская палітыка выглядала пра-заходняй і ў такіх абставінах сітуацыя для развіцця ўсходнеславянскай еўрапейскай цывілізацыі была больш спрыяльнай. Аднак думаецца, што пачатыя Ельцыным рэформы былі “несапраўднымі”, як і рэформы Пятра I, бо ў абодвух выпадках не адпавядалі каштоўнасцям еўразійскай Расіі (амаль ва ўсе часы, пачынаючы ад Аляксандра Неўскага, Расія дэманстравала анты-заходнюю рыторыку). Ельцынскі перыяд змяніўся на час няўпэўненасці і пераходу да новай еўразійскай палітыкі, якая часткова адлюстроўваецца зараз у арганізацыі Еўразійскага Эканамічнага Саюза. Гэты пераходны перыяд характарызаваўся распрацоўкай будучай стратэгіі, якая ўключала змену празаходняй арыентацыі на анты-заходнюю. Як пісалі V.N. Kuzik і Y.V. Yakovets ў 2006 годзе, заходняя цывілізацыя ўключыла ў сваю сферу балтыйскія краіны і на чарзе стаяць Украіна, Малдова і Грузія (v. II, p.69). Пра Беларусь увогуле ні слова. Аўтары дадаюць таксама, што яшчэ не сфармулявана стратэгія развіцця Расіі на 21-е стагоддзе. Там жа аўтары прадказваюць падзел еўразійскай/рускай цывілізацыі, дзе Сярэдняя Азія можа перайсці пад уплыў ісламскай цывілізацыі, а Далёкі ўсход і Сібір – пад уплыў кітайскай, японскай і паўночна-амерыканскай цывілізацый. У такім выпадку, як сцвярджаюць аўтары, ад еўразійскай цывілізацыі нічога не застанецца, а будзе руская ці ўсходнеславянская цывілізацыя (відаць таму ў іх класіфікацыі было дадзена падвойнае азначэнне цывілізацыі – еўразійская/руская?). Падобна на тое, што аб тым жа піша і А.

Дзермант (2011) - аб выжыванні ў «Северной Континентальной Империи», праўда, пры гэтым механізмы рэалізацыі ідэі і яе ўдзельнікі не падаюцца (праект «Цытадэль»). Аўтары Kuzik і Yakovets, гаворачы пра “рускую” цывілізацыю, відаць маюць на ўвазе падключэнне ў гэту цывілізацыю беларусаў і украінцаў. Аднак, з пункту гледжання нашай гіпотэзы, стварэнне такой цывілізацыі магло б тэрэтычна адбывацца ў адваротным напрамку, а менавіта далучэннем часткі Расіі, у выпадку калі еўразійская цывілізацыя не ўтрымаецца, да існуючай усходнеславянскай беларуска-украінскай еўрапейскай цывілізацыі.

Спробы расійскіх даследчыкаў пазнаць глыбей сваю гісторыю ў пераходны перыяд падлягалі сур’ёзнай крытыцы. Так здарылася з канцэпцыяй Тартарыі, краіны, існаваўшай, паводле аўтараў, у паўночнай частцы Азіі (Носовский, Фоменко, 1999; Агранцев, 2005). Апісанне гэтай краіны давалася яшчэ ў канцы 18-га стагоддзя: «Тартария, громадная страна в северной части Азии, граничащая с Сибирью на севере и западе, которая называется Великая Тартария. Тартары, живущие южнее Московии и Сибири, называются Астраханскими, Черкасскими и Дагестанскими, живущие на северо-западе от Каспийского моря, называются Калмыкскими Тартарами и которые занимают территорию между Сибирью и Каспийским морем; Узбекскими Тартарами и Монголами, которые обитают севернее Персии и Индии и, наконец, Тибетские живущие на северо-запад от Китая» (пераклад з анг. Encyclopedia Britannica, Vol. III, Edinburgh, 1771, p. 887). Аднак, канцэпцыя А.Т. Фаменка была разгледжана і прызнана спецыяльнай камісіяй пры Расійскай Акадэміі навук ненавуковай (Комиссия, 2007). Палітызаванасць разглядаемага пытання зноў праглядаецца. Перыяд няўпэўненасці ў расійскай стратэгіі змяніўся аднаўленьнем еўразійскай ідэялогіі. Відавочна, што рух еўразійскай цывілізацыі назад, на ўсход, быў вымушаным, ці з пункту гледжання сучасных еўразістаў – памылковым («Развал СССР – это крупнейшая геополитическая катастрофа мира»). Відавочна, што адносіны нео-еўразістаў да ўсходнеславянскай цывілізацыі мала ў чым будуць адрознівацца ад поглядаў класічных еўразістаў. Новыя еўразісты, як і класічныя, будуць працягваць рэалізацыю сваёй ідэялогіі, каб узаконіць існаванне і пашырэнне імперыі. Але апошняе – гэта мінімальнае задача. Як вядома, еўразійская ідэя значна шырэй. Так, Мікалай Данілеўскі (1822-1875) разглядаў Расію як асобную цывілізацыю, якая павінна абсарбіраваць і асіміляваць Еўропу, заклікаў славян вызваліцца з пад турэцкага і германскага ўплыву і ўтварыць Славянскую імперыю - фактычна асіміляваць заходнюю цывілізацыю, якая была «ў духоўным распадзе». Канчатковай мэтай класічных еўразістаў было пакончыць «з культуральнай гегемоніяй Захаду» дэманструючы перавагу Усходу (Г. Вернадскі, 1927). G. Vernadsky (1968) не разглядаў Расію як еўрапейскую дзяржаву, бо лічыў, што падзел Расіі на дзве часткі (еўрапейскую і азіяцкую), якую ўтварылі расійскія і нямецкія географы ў 18-м і 19-м стагоддзях ня толькі гістарычна не даказаннай і нерэальнай, але таксама геаграфічна няправільнай («This conception is not only historically unjustified and unreal but also geographically misleading», p. 4).

Ідэалогія еўразіянізма была заснавана рускімі эмігрантамі ў 20-х гадах мінулага стагоддзя. Класічнымі еўразістамі былі: князь М. Трубецкой (1890-1938), Л. Карсавін (1882-1952), П. Савіцкі (1895-1968), Г. Вернадскі (1887-1973), Р. Якабсон (1896-1982), П. Шувчынскі (1892-1985). Сярод больш позніх прыхільнікаў гэтай тэорыі можна назваць Л. Гумілёва (1912-1992), А. Панарына (1940-2003) і сучаснікаў, А. Дугіна, В. Суркова, Н. Назарбаева, С. Караганова. Галоўнымі тэзамі класічнага еўразіянізма былі: асобная, уласцівая толькі для Расіі, еўразійская культура, якая ёсць асновай рускай цывілізацыі; ідэалогія, заснаваная на хрысціянскай праваслаўнай рэлігіі і культуры, якая адлюстроўвае нацыянальныя інтарэсы; унікальны лёс Расіі, які вызначаецца яе геостратэгічным месцам, як мастом паміж Азіяй і Еўропай; спецыфічная этнаграфічная сумесь еўразійскіх народаў. Яны нават казалі, што Расія не з'яўляецца па-сапраўднаму славянскай краінай. Гэта было вялікім здзіўленьнем і нават «шокам» для В. Haggman, заходняга вучонага, зусім нядаўна (2011): “Furthermore Russia was not a European society. Also (shockingly), the classical authors of the movement argued that it was not even genuinely Slavic.” Што ж тут шакуючага, калі нават самі расіяне гэта прызнаюць? Атрымоўваецца, што на Захадзе да гэтага часу чытаюць міфы і легенды пра Рурыкаў, напісаныя славянафіламі 18-19-га стагоддзяў. Так уелася гэта паўсюдна растыражыраваная легенда-клішэ пра славянскую краіну-Расію. Падрабязна гісторыю ідэалогіі еўразіянізма глядзіце ў нядаўніх аглядах (Laguette, 2006; Matern, 2007; Pryce, 2013).

Класічныя еўразісты не прызнавалі права Беларусі і Украіны на незалежнасць у 20-я гады мінулага стагоддзя, разглядаючы народы гэтых краін як асобныя галіны рускага народа. Не прызнаючы існавання беларусаў і украінцаў, як асобных славянскіх народаў, яны ў той жа час адзначалі вялікую ролю цюркскіх народаў у развіцці Расіі. Аб тым, што рускія бліжэй да неславянскіх людзей, і што імперыя Чынгіз-хана трансфарміравалася ў Маскоўскую імперыю, пісаў Л. Гумілёў: “Военный и политический опыт Чингис-хана, слившись с русским православием, в XIV веке дал жизнь Московской Руси» (з прадмовы да кнігі Э. Хара-Давана, 1992). У сваю чаргу П. Савіцкі ў пісьме да Л. Гумілёва пісаў: «Я ўсё яшчэ разглядаю нашага вялікага і грознага бацьку Чынгіз-хана, як адну з найвялікшых фігур ва ўсёй гісторыі перад-ленінскай Еўразіі. Толькі Ленін пераўзыйшоў яго па сваіх маштабах і моцы сваёй мэты» (цыт. па М. Laguette, 2006). Ідэі класічных еўразістаў не знайшлі падтрымкі ў СССР, ды яны і самі сусцішыліся, бо ўбачылі, што пасля II-й сусветнай вайны Еўразія-Расія пашырылася аж да сярэдзіны Еўропы, г.зн. фактычна адбывалася рэалізацыя іх ідэі. Існуе таксама версія, што частка гэтых вучоных на эміграцыі пайшлі на супрацоўніцтва з бальшавікамі і здрадзілі сваёй навуковай плыні (Shevelenko, 1994).

Тое, што расіяне многа маюць агульнага з цюркскімі народамі, якія адыгралі і працягваюць адыгрываць істотную ролю ў культуры і ў дзяржаўным будаўніцтве, зараз не адмаўляецца. А як іначай. Расія бяз гэтага прызнання ня будзе Расіяй. Дзікунствам цяпер выглядала б спаленне на вогнішчы?! башкіра Тойгильды Жулякова за вераадступніцтва (вяртанне з праваслаўя ў іслам), якое было здзейснена ў 1738 годзе на

загад вернага расійскага дзяржаўнага дзеяча і вядомага пазьней гісторыка В. Тацішчава: «... за то, что, крестьясь, принял паки махометанский закон — на страх другим, при собрании всех крещенных татар сжечь...» (Бердников, 2010).

Зараз нео-еўразісты заклікаюць да альянса праваслаўя і іслама, але зноў жа з вядучай рольлю праваслаўя (Решнова, 2012). І нічога тут дзіўнага няма, бо гэта прапанова аб яднаньні вынікае з прыроды і гісторыі расійскага грамадства. Абедзьве рэлігіі, паводле еўразістаў, падзяляюць агульныя каштоўнасьці, а менавіта – павагу да цэнтралізаванай улады і да моцных лідэраў. Але пакуль прагрэс ў паляпшэньні адносін паміж праваслаўем і ісламам няма, калі прыгадаць сітуацыю на паўночным Каўказе. Пакуль іслам, як і раней, знаходзіцца ў падпарадкавым у адносінах да праваслаўя становішчы. Калі ня будзе адзінства гэтых рэлігій ў падыходах да сьвецкага грамадства, то цяжка прагназаваць прагрэс у рэалізацыі еўразійскай ідэі. Бяз гэтага адзінства нават зьберагчы тэратэрыяльную цэласць такой еўразійскай (а не славянскай) дзяржавы як Расія будзе вельмі складана.

Якіх б бы поглядаў не прытрымліваліся расійскія гісторыкі і лідэры (нарманскай ці антынарманскай тэорыі, еўразійскай, славянафільскай ці панславісцкай плыні) мала хто з іх не разглядаў Кіеў/Кіеўскую Русь, як сваю вотчыну ў гістарычным асьпекце. З пункту гледжаньня сёняшняга дня гэта не зусім адпавядае рэчаіснасьці, а менавіта існаваньню незалежнай дзяржавы - Украіны, якая ў першую чаргу мае падставы на гісторыю Кіеўскай Русі. Бо прызнаньне таго факта, што сучасная Расія не мае ніякага дачынення да Кіеўскай Русі (або «Древней Руси» па расійскай версіі), вядзе ў дзень сёняшні да абсалютнага прызнаньня самастойнасьці Украіны і Беларусі і, як вынік, да страты прэтэнзій на гэтыя славянскія тэрыторыі і да згубы “абгрунтаванага” гістарычнага ўплыву на гэтыя краіны, чаго імперскае мысленьне сабе дазволіць не можа.

Новыя еўразісты імкнуцца даказаць, што існуе агульная еўразійская ідэнтычнасьць, напрыклад, для Масквы і Калмыкіі, якую гэтыя суб'екты прызнаюць. І ў прынцыпе гэта падыход у рэалізацыі ідэі еўразіянізма выглядае правільным. Аднак у гэтым сэнсе чакаецца непаразуменьне з рускімі нацыянал-патрыётамі, якія ў першую чаргу трымаюцца старых славянафільскіх поглядаў, такіх як «Руская Расія». Ідэя славянафілаў, панславістаў і еўразійцаў лічыць Расію славянскай краінай ці краінай з вядучай рольлю славян прывяла да крызісу ў тлумачэньні сучаснай сітуацыі, калі, з аднаго боку, у складзе былой расійскай імперыі адсутнічаюць краіны ўсходнеславянскай цывілізацыі – Беларусь і Украіна, а з другога - трэба вырашаць нацыянальныя пытаньні ў сваёй краіне. Імперскае мысленьне знаходзіцца ў супрацьвазе з нармальным лагічным працэсам асэнсаваньня сябе як еўразійскай дзяржавы, што на самой справе вяло б да яе ўмацаваньня.

Для ўсходнеславянскай цывілізацыі важна як да яе будзе адносіцца ў такой сітуацыі заходняя цывілізацыя. Амаль да нядаўняга часу ўсё што знаходзілася на ўсход за лініяй Брэст-Львоў называлася многімі на Захадзе Расіяй, нават не Савецкім Саюзам. Гэта зараз пакрысе прыходзіць асэнсаваньне, што ўсходнеславянскі мір не быў адзіным, і што там ёсць свае цывілізацыйныя каштоўнасьці, якія нельга ўсе агулам прыпісаць да Еўразіі ці Масквы. Ад таго ці будзе заходняя цывілізацыя зацікаўлена ў падтрымцы самастойнага развіцця ўсходнеславянскай цывілізацыі ці, альтэрнатыўна, яе магчымага руху на Захад, залежыць будучыня гэтай цывілізацыі. Калі такой падтрымкі не адбудзецца, то яна можа быць праглынута еўразійскай цывілізацыяй, як і многія тэрыторыі і народы ў 15-20-м стагоддзях. Нягледзячы на заявы Прэзідэнта Казахстана Н. Назарбаева, што ствараемы Еўразійскі Саюз гэта эканамічны, а не палітычны саюз, у народаў усходнеславянскай цывілізацыі застаецца гістарычна абгрунтаваная насыцярожанасьць, выкліканая рухам па напрамку з усходу на захад, нягледзячы на тое, што ва ўмовах глабалізацыі агрэсія і захопы ў значнай ступені павінны быць цывілізавана абмежаваны.

Рурыка цень зноў над Полацакам?

Развіццё ўсходнеславянскай цывілізацыі было спынены цывілізацыяй з усходу на 200 год і гэта можа паўтарыцца і зараз, калі памятаць, што еўразійская ідэалогія была рэалізавана ў краінах усходняй Еўропы ў межах Варшаўскага пакта, і ў еўразійскую зону былі ўключаны не толькі славяне, але і прадстаўнікі іншых народаў і нацыянальнасьцяў. Недахопам усходнеславянскай цывілізацыі на сёньня ёсць тое, што дзьве яе кампаненты, Беларусь і Украіна, працуюць рознанапраўлена і не скаардынавана. Але нічога не стаіць на месцы - шматвекавое развіццё ўсходнеславянскай еўрапейскай цывілізацыі мае свой працяг.

11 **Заклучэнне**

У артыкуле абгрунтоўваецца існаванне асобнай усходне-славянскай еўрапейскай цывілізацыі на сучасных тэрыторыях Беларусі і Украіны. Аналіз паказвае, што славяне, міграваўшыя ва Ўсходнюю Еўропу ў 5-9 стагоддзях н.э., у далейшым, пад уплывам розных фактараў размежаваліся і ўвайшлі ў склад дзвюх цывілізацый – усходнеславянскай (беларуска-украінскай цывілізацыі) і еўразійскай цывілізацыі. Размежаванне было абумоўлена як племяннымі асаблівасцямі ўсходніх славян і прыроднымі ўмовамі Усходнееўрапейскай раўніны і Еўразійскага стэпу, так і асіміляцыяй з лакальнымі плямёнамі, міжусобнымі войнамі паміж землямі і княствамі, уплывам мангольскай імперыі, узнікненнем Вялікага Княства Літоўскага як аб'яднальніка ўсходніх славян. Усходнеславянская цывілізацыя сфарміравалася ў 13-14 стагоддзях, а ўтварэнне еўразійскай цывілізацыі пачалося ў 13-15 стагоддзях. Дзецца характарыстыка развіцця і ўзаемадзеяння ўсходнееўрапейскай і еўразійскай цывілізацый на працягу трох перыядаў: “дакіеўскага і кіеўскага”, пераходнага “мангольскага” і сучаснага.

Доказам існавання ўсходнеславянскай цывілізацыі з'яўляецца развіццё беларускіх і украінскіх этнасаў і дзяржаў на працягу апошніх васьмі стагоддзяў. Падаецца, што этнацыянальнае размежаванне ўсходніх славян пачалося ў 10-11 стагоддзях незалежна ад працэсаў станаўлення Кіеўскай Русі і яшчэ да яе распаду. Гэтае размежаванне праходзіла паміж славянамі, якія пражывалі на тэрыторыі сучаснай Украіны і Беларусі, і славянамі, міграваўшымі ў Паўночна-Усходні Край (тэрыторыю будучай Масковіі), дзе яны змешваліся падчас “першай хвалі асіміляцыі» з лакальнымі фіна-угорскімі народамі (мардва, мары, весь, мяшчэра, мурома). Міжусобіцы паміж княствамі Кіеўскай Русі былі адным з істотных фактараў яе распаду, але з другога боку прывялі да ўмацавання і абасаблення існуючых на той час цэнтраў (Полацкае княства, Валынска-Галіцкае княства) і стварэння новых феадальных утварэнняў будучай Масковіі (Ноўгарадская рэспубліка, Растоў-Суздальскае княства).

Крытычным пунктам у размежаванні ўсходніх славян быў мангола-татарскі прыход на тэрыторыі, якія на той час займалі ўсходнія славяне. Пад уплывам мангола-татараў у далейшым сфарміравалася еўразійская культура Масковіі/Расіі, якая грунтавалася на ўзаемапрапранікненні стыляў жыцця, менталітэту, традыцый і ведаў, што мелі славяне і народы мангольскай імперыі. Другая хваля асіміляцыі з цюркскімі народамі на працягу некалькіх вякоў яшчэ больш аддзяліла славян Масковіі ад усходніх славян, што пражывалі на тэрыторыях сучаснай Беларусі і Украіны. У канчатковым выглядзе гэтае размежаванне было вынікам узаемадзеяння і сутыкнення дэмаграфічных рухаў славянаў з захаду на ўсход і еўраазійскіх народаў з усходу на захад. Гэты працэс

працягваецца і ў наш час. Можна меркаваць, што Расія, уключыўшы на працягу доўгай гісторыі еўразійскія тэрыторыі і насельніцтва, з'яўляецца пераемніцай еўраазіяцкага руху.

Усходнія славяне Беларусі і Украіны ў значнай ступені зьбераглі сваю ідэнтычнасць дзякуючы Вялікаму Княству Літоўскаму (ВКЛ), якое фактычна аб'яднала ўсходніх славян пасля распаду Кіеўскай Русі. Такую аб'ядноўваючую ролю не магла выконваць у той час Масковія, бо знаходзілася ў вассальнай залежнасці ад манголаў Залатой Арды. Беларусы і украінцы складалі асноўную частку насельніцтва ВКЛ. З 1569 году ВКЛ у складзе Рэчы Паспалітай-Садружнасці мела вялікую і сапраўдную аўтаномію. Нават праз 30 год пасля захопу ВКЛ у канцы 18-га стагоддзя яшчэ дзейнічаў статут ВКЛ, існаваў інстытут шляхецтва і уніяцкая царква (да прыкладу, 70% беларусаў былі на той час уніятамі).

Абмяркоўваецца месца ўсходнеславянскай цывілізацыі сярод іншых цывілізацый у эпоху глабалізацыі. Відавочна, што залічэнне Беларусі і Украіны ў наш час да артадаксальнай, усходняй ці еўразійскай/рускай цывілізацыі зроблена на падставе міфаў і высноў, зробленых у выніку тлумачэння гістарычных фактаў з погляду геапалітыкі. У артыкуле часткова прыводзіцца крытыка тэорый пра ролю варагаў у развіцці усходніх славян, пра трыадзінства трох усходніх славянскіх народаў, пра славянскі характар расійскай дзяржавы, пра пераемнасць гісторыі ад Кіеўскай Русі да Расіі, пра ролю Масковіі ў аб'яднанні ўсходніх славян. Вымушанае далучэнне ўсходнеславянскай цывілізацыі да еўразійскай у 19-20 стагоддзях толькі часова змяніла яе еўрапейскі статус на еўразійскі. Развіццё цывілізацый патрабуе працяглага часу і відавочна, што ўсходнеславянская еўрапейская або беларуска-украінская цывілізацыя пры разуменні і сумесным дзеянні яе састаўных частак зойме належнае і адпаведнае месца ў эпоху глабальных зменаў у свеце.

RESUME

Piotra Murzionak: Whether Rurik was in Polotsk? History of modern Belarus and Ukraine as a result of conflict between East Slavic and Eurasian civilizations

The article postulates the existence of distinct East Slavic european civilization in the modern territories of Belarus and Ukraine. The analysis shows that under the influence of various factors the Slavs after migration in Eastern Europe in the 5-9 centuries AD divided and formed two civilizations - East Slavic (Belarusian-Ukrainian civilization) and Eurasian civilization. The disengagement was due to the tribal characteristics of the Eastern Slavs and the natural conditions of the East European Plain and the Eurasian steppes, the assimilation with local tribes, the internecine wars between the lands and kingdoms, the influence of the Mongol Empire, the emergence of the Grand Duchy of Lithuania as a unifier of the Eastern Slavs. East Slavic civilization was

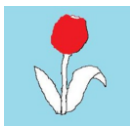
formed in the 13-14 centuries whereas the formation of the Eurasian civilization began in the 13-15 centuries. The interaction of East Slavic european and Eurasian civilizations during 'pre-Kievan and Kievan' period, ' transition 'Mongol' period, and the modern one is described.

The proof of the existence of the East Slavic civilization is the development of the Belarusian and Ukrainian ethnic groups and states over the past eight centuries. It seems that the ethno-national division of the Eastern Slavs began in the 10-11 centuries regardless of the processes of formation of Kievan Rus' and even before its collapse. This division took place between the Slavs who lived on the territory of modern Ukraine and Belarus, and the Slavs migrated in the North-East District (territory of the future Muscovy) where the latter assimilated with local Finno-Ugric Peoples (Mordovians, Mary, Ves, Meshchera, Muroma) ('the first wave of assimilation'). Infighting between the principalities of Kievan Rus' was one of the major factors in its decay, but on the other hand led to the strengthening and isolation of existed at that time centres (the principality of Polotsk) and to the creation of new feudal formations of future Muscovy (Republic of Novgorod, Rostov-Suzdal principality).

A critical point in the division of the Eastern Slavs was the Mongol-Tatar occupation. Under the Mongol influence the Eurasian culture of Muscovy / Russia was later formed which was based on the interdependence of lifestyles, mentalities, traditions and knowledge that had Slavs and peoples of the Mongol Empire. The second assimilation wave with the Turkic peoples for centuries separated Muscovy Slavs even more from the eastern Slavs that lived in the territories of present-day Belarus and Ukraine. This division was primarily the result of the interaction and collision of demographic movements of the Slavs from the West to the East and Eurasian peoples from the East to the West. This process continues until now. We can assume that Russia, including over the long history the Eurasian territory and population, is the successor of Eurasian movement.

Eastern Slavs of Belarus and Ukraine largely preserved their identity through the Grand Duchy of Lithuania (GDL) which actually was the unifier of the Eastern Slavs after the collapse of Kievan Rus'. Such a unifying role could not be performed by Muscovy as it was itself in a vassal dependence from the Mongols of the Golden Horde. Belarusians and Ukrainians made up the bulk of the GDL population. Since 1569 the GDL had within the Commonwealth the great and true autonomy. Even 30 years after the capture of GDL at the end of the 18th century the GDL statute was still acted and the Institute of the nobility and the Uniate Church were existed as well (for example, more than 70% of Belarusians were the Uniats at that time).

The place of the East Slavic civilization among other civilizations in the era of globalization is discussed. Obviously, the enrollment of Belarus and Ukraine to the orthodox, eastern or eurasian / russian civilization is made on the basis of myths and conclusions due to an interpretation of the historical facts from the point of view of geopolitics. This article criticises partially the theories about the role of the vikings in the development of the Eastern Slavs, the trinity of the three eastern Slavic peoples, the Slavic character of the Russian state, the continuity of the

history of Kievan Rus to Russia, the role of Muscovy in the union of the Eastern Slavs. The forced annexation of East Slavic civilization to the Eurasian one in 19-20 centuries only temporarily changed its European status for Eurasian. The development of civilization requires a long time and it is obvious that the East Slavic European or Belarusian-Ukrainian civilization with understanding and combined action of its components will take an appropriate place in the world in the era of global changes.

Спасылкі

1. Абдулаева Г. Россией правили татары. *Bad News*, 2011, март 5.
http://badnews.org.ru/news/rossiej_pravili_tatary/2011-03-05-6917
2. Агранцев И. Александр Меньшиков. — М.: ОЛМА Медиа Групп, 2005. С. 43-44. (Тайны великих). — ISBN 5765441963
3. Арлоў У. Ад Полацка пачаўся Свет. Мінск, «Рыфтур», 2005.
4. Баймухаметов С. *"Вестник Online"*, № 14(351), 7 июля 2004.
5. Белявский М.Т. «М.В. Ломоносов и основание Московского университета» (Изд. Московский университет, 1955, 308 с.).
6. Бердников Л. [«Казнить смертью и сжечь...». Хроники российской инквизиции.](#) «Новая Юность» 2010, № 2(95).
7. Гарифуллин И. Русские фамилии тюркского происхождения. «Югра», март 2012.
<http://www.ugra-start.ru/ugra/mart-2012/772>
8. Голденков М. Утраченная Русь. Минск, «Современная школа», 2009, 426 с.
9. Гумилёв Л.Н. От Руси к России.
10. Деружинский В.В. Тайны белорусской истории, Минск, ФУАинформ, 2009, 560 с.
11. Дзермант А. Проект «Цытадэль», 2011. <http://cytadel.org/platforma/1-obosnovanie-i-predlozhenie>
12. Дзермант А., Санько С. Этнагенез беларусаў: навука і ідэалогія // *Arche*. 2005. № 5. С. 233-253;
13. Дугин А. Проект "Евразия", Москва, 2006.
14. Ермаловіч М. Старажытная Беларусь. Полацкі і Навагарадскі перыяды. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1990.
15. Карамзин Н.М. История государства Российского.
16. Кацва, Л. А.; Юрганов, А. Л. (1996). *История России VIII-XV вв.* Москва: Вентана-Граф. pp. 21–22. ISBN 5708401028.

17. Клейн Л.С. Спор о варягах. Спб.: Евразия, 2009
18. Котлярчук А. Швэды ў гісторыі й культуры беларусаў. Менск, - Энцыклапедыкс.- 2002
19. Куплевіч В. Цывілізацыя Еўропы. Ч.5, 2013 [http](http://)
20. *Комиссия по борьбе с лженаукой и фальсификацией научных исследований при Президиуме РАН. В защиту науки / Отв. ред. Э. П. Кругляков. М.: Наука, 2007. Т.2. С.102-111.*
21. Мальдзіс А.І. Кладачкі паміж пазаўчарашнім і сённяшнім. Новы час, 14: 1-12 (2003).
22. Миллер Г. Ф. О народах издревле в России обитавших. СПб., 1788.
23. Носовский Г. В., Фоменко А. Т. Реконструкция всеобщей истории: новая хронология. — М.: Деловой экспресс, 1999. — С. 409—417.
24. Повесть минувших лет (у перакладзе Ліхачова). <http://old-russian.chat.ru/01povest.htm>; Повесть минувших лет (англ): <http://www.utoronto.ca/elul/English/218/PVL-selections.pdf>
25. Погодин М. П. 1846. Исследования, замечания и лекции о русской истории. Том II. Происхождение варягов, Руси. О славянах. Москва, изд. Московск. об-ва истории и древностей российских.
26. Сагановіч Г. Невядомая вайна: 1654-1667. Мінск, «Навука і тэхніка», 1995.
27. Соловьев С.М. История России с древнейших времен
28. Татищев В.Н. История Российская. Т. I-VII. М.-Л., 1962-1968.
29. Толочко О. П., Толочко П. П. Київська Русь. - Київ: Альтернативи, 1998. - 352 с. - (Україна крізь віки. - Т. 4)
30. Хара-Даван Э. "Чингис-хан, как полководец и его наследие", Алма-Ата, 1992.
31. Шахматов А. А. Древнейшие судьбы русского племени. Петроград, Русский исторический журнал. 1919, 64с.
32. Balanovsky O. et al. *Two sources of the russian patrilineal heritage in their eurasian context. The American Journal of Human Genetics, 82, 236-250, 2008.*
33. Bekus Nelly East, West or in Between? Three post-communist concepts of the Belarusian Nation. In: The East-West discourse : symbolic geography and its consequences, by A. Maxwell. NY, Peter Lang, 2011, pp 191-211.
34. Bideleux R., Jeffries I. *A History of Eastern Europe: Crisis and Change*, Routledge, 1998, ISBN 0-415-16112-6, Google Print, p.155

35. Cross P.S., Sherbowitz-Wetzor, O. P. The Russian Primary Chronicle. In The Medieval Academy of America. Publication No. 60. English translation and commentary. Cambridge: Medieval Academy, 1953. <http://www.utoronto.ca/elul/English/218/PVL-selections.pdf>
36. Curta F. (2001), The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, C. 500-700, Cambridge University Press, [ISBN 0-521-80202-4](#)? p.309.
37. *Encyclopedia Britannica*, Vol. III, Edinburgh, 1771, p. 887.
38. Geary P. (2003), *Myth of Nations. The Medieval Origins of Europe*, Princeton Paperbacks, ISBN 0 - 691-11481- 1, [p.145](#)
39. Falkus M.E. "Demographic History of European Russia 1796-1917" at World History at KMLA. <http://www.zum.de/whkmla/region/russia/eurrusdemhist17961917.html>
40. Huntington S. The clash of civilisations. *Foreign Affairs*, v.72, No3, 1993.
41. Haggman B. From Minsk to Vladivostok – is it an East Slavic Civilization? *Comparative Civilizations Review*, v64, 2011.
42. Halsall G. Archaeological finds confirm that Germanic and Slavic tribes were settled agriculturalists. "The Barbarian invasions", in Fouracre, Paul, *The New Cambridge Medieval History*, Vol. 1: c. 500 – c. 700, Cambridge University Press, ISBN 0-521-36291-1, (2006)
43. Hrushevsky, M. *History of Ukraine-Rus'*, vol 1 (Edmonton–Toronto 1997)
44. Kohut Z. E. OP #280: The question of russo-ukranian unity and ukanian distinctiveness in early modern urkanian thought and culture. Kennan Institute Occasional Papers, 2001. <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ACF2C9.pdf>
45. Kuzyk B.N., Yakovets Yu.V. Civilizations: Theoty, History, Dialogue and the Future, v.II, Moscow, Institute for Economic Strategies, 2006.
46. Laruelle M. The eurasianist ideology and the eurasian history: empire as the natural solution for the post-soviet space. 6th Annual Intl Young Researchers Conf. "Orienting the Russian Empire", Ohio, Oct 26-26, 2006.
47. Lukowski J., Zawadzki H., *A Concise History of Poland*, Cambridge University Press, 2001, [ISBN 0-521-55917-0](#), [Google Print](#), p.6
48. Malyarchuk B. et al. Differentiation of mitochondrial DNA and Y chromosomes in russian populations. *Human Biology*, v.76, no.6, p.877-900, 2004.
49. O'Connor K. *The History of the Baltic States*, Greenwood Publishing Group, 2003, ISBN 0-313-32355-0, [Google Print](#), p.17.
50. Peunova M. (2012) The Transfer of Ideas Along a Cultural Gradient: The Influence of the European New Right on Aleksandr Panarin's New Eurasianism. In: Andrea Mammone *et al* (eds.) *Mapping the Extreme Right in Contemporary Europe: From Local to Transnational*. New York: Routledge, pp.303-316.

51. Picchio R. On the ambiguity of the term “author” in relation to medieval texts, “Compilation and Composition: Two Levels of Authorship in the Orthodox Slavic Tradition,” *Cyrrillomethodianum* 5 (1981): 1–4.
52. Plokhy S. *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine and Belarus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
53. Pogonowsky I.C. Based on 1493 population map (p.92), 1618 population map (p115), 1618 languages map (p119), 1657–67 losses map (p128) and 1717 map (p141), *Poland a Historical Atlas*, Hippocrene Books, 1987, ISBN 0-88029-394-2
54. Pritsak O. *Khazarian Hebrew documents of the tenth century*. (with Golb, Norman) Ithaca: Cornell University Press, 1982.
55. Pryce P. Putin's Third Term: The triumph of Eurasianism. *Romanian Journal of European Affairs*, v.13, No1, 25-43, 2013.
56. Riasanovsky N.V. *History of Russia*. 5th Edition. New York. 1993. 711 p.
57. Shevelenko I. Towards a History of the 1929 Split in Eurasianism. In *Themes and Variations: In honor of Lazar Fleishman*, Stanford, Stanford Slkavuc Studies, v.8, pp.376-416.
58. Szporluk R. The Making of Modern Ukraine: The Western Dimension. *Harvard Ukrainian Studies XXV* (1/2) 2001: 57–90.
59. Targowski A. Towards a composite definition and classification of civilization. *Comparative Civilizations Review*, No 60, pp79-98, 2009.
60. Titarenko L. Belarus: A borderland civilization or civilization outskirts? Sociological reflection. *LIMES*, vol. 2, No1, pp.64-81 (2009).
61. Vernadsky G. *A History of Russia*. New Haven, 6th edition, 1968.
62. Werrett S. “An Odd Sort of Exhibition: the St. Petersburg Academy of Sciences in the Enlightened Russia”, King's College/ Dissertation submitted to the University of Cambridge towards the degree of the Doctor of Philosophy, March 2000.
63. Zakharii R. *The Historiography of Normanist and Anti-Normanist theories on the origin of Rus’ A review of modern historiography and major sources on Varangian controversy and other Scandinavian concepts of the origins of Rus’* Dissertation in Viking and Medieval Nordic Culture Submitted in candidacy for the degree of Master of Philosophy. Oslo, 2002.

VIKTORIA KOZLOVA: LACK OF CHANGE IN BELARUS

Abstract: There is a question as to why there has not been any type of change in Belarus. This article focuses on answering this question by arguing that the absence of resources, knowledge, and ambition of Belarusian citizens contributes to the lack of change.

Many Western countries have attempted to foster directly and indirectly political change in Belarus, however none of them have succeeded. The question rises – why there have not been any change? This article refers to three types of changes – political, economic and social. The question can only be answered once one understands the Belarusian culture, people, and society. The argument is that the people themselves lack the resources, knowledge and ambition for the change.

A majority of the people struggle to live on a daily basis. There certainly are some wealthy people, however they have accomplished that under the current regime and dramatic change may jeopardize their current economic well being. Citizens live calculating everyday how much they can spend today on food or on other day to day necessities. They are occupied thinking how much they will be bringing in financially until next month and consumed with considerations whether they will be able to afford a warm jacket for their children or not. These types of thoughts occupy the majority of the citizens on a daily basis. In order to create change in Belarus there will need to be some expenses – travelling to the capital, reading the newspaper (or internet), and paying the appropriate political party. Since survival is their main priority, the thought of participating in political change in Belarus is not on their mind. It is difficult, if not impossible, to be hopeful and dream of a different and better tomorrow.

Secondly, many of the people lack sufficient knowledge to understand how political, economic and social transformation may occur. There is a young generation that is gaining more knowledge about the world through social sites. They do see that in other countries life seems better than in Belarus. Most of the youth want the change but they are occupied with their studies, working or raising families. All three of these considerations take the majority of their energy. They require attention, money and diligence. So even though young generation may have some of the knowledge they choose not to participate in political or social change, as survival is more important to them.

Ambition and want for change is the most critical element. If, some of the people simply do not care in what society they live – they will not contribute to the change. Simply wanting change will not create it either. Many do want change but they do not do anything about it. According to the countless recent examples – those who did have ambition and worked for changes, were severely punished for it. In addition, there are numerous examples unknown to the international community, which are undisclosed since their exposure could result in additional punishment of a small circle of people. There is a large group of people outside of Belarus who wish for change and have the ambition to affect change. Unfortunately this does not, and most likely will not, contribute in any way for a change in Belarus for two main reasons. First if the change was to begin, under many international sanctions and threats the Belarusian government would have had to give in. However, Belarus is structured in such a way that it can still survive (and I mean barely survive) without the Western community. Second the contributions made by Non-Governmental Organizations are very limited due to their fear of expulsion or Belarus's non-reaction. They are simply ineffective when it comes to contributing to change because Belarus does not operate under the influence of others.

In conclusion a lack of change in Belarus exists due to a lack of resources, knowledge and optimism. Once there is change in some of these factors, a possible transformation may occur. Until then Belarus will continue to go on with its own pace.

ПЁТРА МУРЗЁНАК: АДУКАЦЫЙНЫ ПРАЕКТ «РАЗАМ»

Два месяцы таму часопіс «САКАВІК» запрасіў Вас да ўдзелу ў асьветніцкім праекце «РАЗАМ». Гэты праект скіраваны на асьвету насельніцтва ў пытаннях гісторыі і культуры. Пакуль што база даных складаецца сябрамі часопіса, але не так хутка як думалася. Мы ўсё ж разлічваем на Вашу шчырую зацікаўленасць у асьветніцкім праекце «РАЗАМ» і на Ваш удзел у яго выкананні з тым, каб атрымалася па плану.

Ніжэй мы падаём апісаньне праекта «РАЗАМ», апублікаванага ўпершыню на вэб-сайце www.sakavik.net 19 красавіка 2013 года.

Праект «РАЗАМ»

Радзіму мала любіць - яе трэба бараніць!

Часопіс «САКАВІК» запрашае чытачоў

да ўдзелу ў асьветніцкім праекце «РАЗАМ»

Далейшае існаваньне суверэннай і незалежнай Беларусі ў значнай ступені залежыць ад узроўню сьвядомасьці беларускага грамадства і таму асьвета насельніцтва з'яўляецца важнейшай задачай у каротка- і ў доўгатэрміновай перспектыве. На сёняшні дзень існуе шэраг інфармацыйных дзяржаўных і недзяржаўных рэсурсаў, скіраваных у пэўнай меры на вырашэньне гэтай мэты. На працягу апошніх 20 год выйшлі ў сьвет кнігі па гісторыі Ё. Арлова, В. Дзеружынскага, М. Ермаловіча, Г. Сагановіча, А. Тараса, А. Трусава, В. Чаропкі, выпушчаны такія выданьні, як «100 ... і 150 пытанняў і адказаў з гісторыі Беларусі» (З. Санько і І. Саверчанка), асьветніцкія ініцыятывы рэалізавалі Таварыства Беларускай Мовы і «Малады фронт», апублікавана «Стратэгія развіцьця беларускай мовы ў XXI стагоддзі», працуе шэраг вэб-сайтаў.

І ўсё ж!

Часопіс «САКАВІК» прапануе **новы асьветніцкі праект «РАЗАМ»**, таму што лічыць, што існуючых рэсурсаў усё яшчэ недастаткова. Што новага прапануе часопіс у праекце,

мэтай якога з'яўляецца далейшая асьвета насельніцтва па важнейшых пытаннях беларускай гісторыі і культуры?

Такіх навінак у праекце «РАЗАМ» – тры:

- першая – гэта кароткі фармат падаваемай інфармацыі (фактычна фармат улёткі);
- другая – удзел саміх чытачоў у стварэньні базы даных;
- трэцяя – уніфікаванасьць падаваемай інфармацыі пры максімальным удзеле электронных і неэлектронных сродкаў масс-медыя у яе распаўсюдзе.

Хтосьці можа сказаць, што «знайшоўся яшчэ нейкі дзіўны праект», «нічога не атрымаецца», «каму гэта трэба?». Хтосьці яшчэ скажа, што інфармацыі падобнага тыпу хапае. Гэта так. Але, ці даступныя гэтыя матэрыялы? Якімі накладамі выдадзеныя? Ці ва ўсіх бібліятэках іх можна знайсці? Колькі жадаючых іх шукае? Крытыкі і папрокаў будзе шмат. Але давайце пасбрабруем.

Выкананьне праекта плануецца ў два этапы:

I этап – стварэньне электроннай базы даных (красавік 2013 – сакавік 2014 года);

II этап – распаўсюд падрыхтаванай інфармацыі (ад красавіка 2014 года і далей).

I ЭТАП:

Стварэньне асноўнай базы пачалі сябры часопіса. На нашым сайце www.sakavik.net Вы знойдзеце першыя тры прыклады інфармацыйных улётак, каб зразумець іх скіраванасьць і прыблізную форму. Мы вельмі чакаем і запрашаем Вас да актыўнага ўдзелу ў праекце «РАЗАМ». Прозвішчы чытачоў – аўтараў прапаноў, па іх жаданьню, будуць апублікаваны на старонках часопіса і адзначаны памятным адрасам часопіса. У выкананьні задач праекта могуць прымаць не толькі асобы, але і арганізацыі ў краіне і за мяжой, незалежна ад іх палітычных, рэлігійных, расавых або іншых сімпатый.

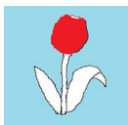
З улікам стану грамадства матэрыялы рыхтуюцца на беларускай мове. Матэрыялы павінны быць інфармацыйнымі і кароткімі, на адну старонку. Матэрыялы могуць падавацца ў выглядзе малюнкаў, дыяграм, табліц, графікаў, тэкстаў. Тэматыка матэрыялаў павінна быць скіравана на асвятленне важнейшых момантаў з гісторыі і культуры беларускага народа, якая б сыцвярджала яго самабытнасць і адметнасць, стварала гонар за свой край. У матэрыялы, напрыклад, можна ўключаць інфармацыю пра летапісцаў, князёў, знакамітых людзей, пра вытворчасць трактароў «Беларусь», пра народныя сьвяты, і г. д.

Падчас стварэння асноўнай базы даных і на заключнай стадыі (студзень-сакавік 2014) часопіс будзе браць кансультацыі ў прафесіяналаў у розных галінах, а таксама раіцца з прадстаўнікамі арганізацый і сродкаў масавай інфармацыі для таго, каб дапоўніць і канчаткова прыняць змест падаваемых матэрыялаў.

II ЭТАП:

Другі этап будзе больш складаны, бо звязаны з распаўсюдам падрыхтаванай інфармацыі і запатрабуе згоды і яднання ўсіх удзельнікаў пры яе выкананні. Ідэя выкарыстання электронных сродкаў масавай інфармацыі (СМІ) ня новая, але як яшчэ можна рэалізаваць новы асвятніцкі праект? Доля сем'яў, якія на 1 студзеня 2012 г. мелі персанальныя кампутары, складала ў Беларусі 46.4%, з іх доступ да інтэрнэту мелі 40.3% (www.telegraph.by ад 16мая 2012 г.). Не хацелася б, каб рэалізацыя праекта вылілася ў пустую і доўгую дыскусію пра асобы, пра ідэалістаў і г.д. Мы верым, што ідэя знойдзе сваіх прыхільнікаў. Прапануемая схема вельмі простая (глядзі ніжэй): падрыхтаваныя матэрыялы будуць размяшчацца ва ўсіх даступных электронных і неэлектронных СМІ ў спецыяльным раздзеле пад агульнай для ўсіх СМІ назвай і на самай справе на запатрабуе многа месца і высілкаў. Пры разуменні і згодзе ўдзельнічаць у праекце электронным сайтам трэба толькі даць месца для раздзела, а неэлектронным СМІ - гэтыя матэрыялы перадрукаваць (на першы погляд гэта вельмі простыя і выконваемыя задачы).

Патэнцыйнымі удзельнікамі праекта “РАЗАМ” могуць быць сябры партый і недзяржаўных грамадскіх арганізацый (НГО), карыстальнікі інтэрнэта, электронныя СМІ (“Хартыя-97”, Радзе “Свабода”, “Беларускі Партызан”), персанальныя і групавыя вэб-сайты, газеты “Народная Воля”, “Наша Ніва”, “Новы час”, “Белорусы и рынок”, грамадзяне краіны, а таксама беларуская дыяспара. За межамі Беларусі, у краінах, дзе карыстанне інтэрнэтам неабмежавана, пражывае каля 2 мільёнаў грамадзян Беларусі, якія маюць цесныя сувязі са сваякамі і сябрамі на радзіме. Агульная колькасць чальцоў партый

ў Беларусі складае 65-70 тыс., з іх большая частка, каля 40 тыс., уваходзіць у Ліберальна-дэмакратычную партыю. Гэта таксама няшмат. Але калі аб'яднаць усе названыя рэсурсы РАЗАМ, то праект будзе паспяхова рэалізаваны. Распаўсюд падрыхтаванай інфармацыі праз самаперавыданьне не выключаецца. На гэтай стадыі не патрабуюцца лідэры. Кожны чытач можа прыняць рашэньне сам.

Схема рэалізацыі праекта «РАЗАМ»

Падрыхтоўка базы даных

↓ май 2013 – сьнежань 2013

Даводка і прыняцьце зместа інфармацыйных улётак

↓ студзень – сакавік 2014

Распаўсюд падрыхтаваных матэрыялаў

↓ красавік 2014 і далей

Матэрыялы размяшчаюцца ўсімі магчымымі рэсурсамі пад адной назвай,
напрыклад: АСЬВЕТА «РАЗАМ»

↓ ↓ ↓ ↓

СМІ і вэб-сайты	Перыядычныя выданьні	Рэсурсы партый і НГО	Індывидуальна (самавыданьне)
-----------------	-------------------------	-------------------------	---------------------------------

Канчатковая мэта - дасягнуць праз 3-5 гадоў узроўню чытаемасці і пазнаваемасці падрыхтаваных матэрыялаў не менш за 30%. Праект не ёсць часовай кампаніяй, ён доўгатэрміновы, разлічаны на гады, і патрабуе разумення і высылкаў усіх удзельнікаў. Ва ўмовах абмежаванага доступу да радыё і тэлебачання, і неістотнага распаўсюду незалежнай, дазволенай інфармацыі праз «БеларусьДрук», гэты праект уяўляе сабой яшчэ адну магчымасць нешта рэальна і пастаянна рабіць для асветы насельніцтва.

Каментарый да зьмешчаных на сайце прыкладаў інфармацыйных улётак:

1. У інфармацыйнай улётцы **«Беларускай дзяржаўнасьці – ДВАНАЦЦАТАЕ стагоддзе»** рэч ідзе аб тым, што беларуская дзяржаўнасьць існуе на працягу апошніх 12-ці вякоў !!!, за выключэньнем перыяду з 1798 па 1917 год, калі беларуская тэрыторыя была захоплена Расійскай імперыяй і называлася Паўночна-Заходнім краем.
2. У інфармацыйнай улётцы **«МЫ - РОЗНЫЯ»** даюцца тры важнейшыя адрозненьні ў гісторыі Рэспублікі Беларусь і Расійскай Федэрацыі:
 - Полацкае княства ўтварылася на два вякі раней, чым княствы Паўночна-Усходняй Русі.
 - Беларускія землі ніколі не былі пад Залатой Ардой, тады як княствы Паўночна-Усходняй Русі дзвесце сорок гадоў жылі пад уладай Залатой Арды і плацілі ёй даніну.
 - Насельніцтва на тэрыторыі Беларусі было этнічна аднародным, тады як на землях Паўночна-Усходняй Русі славяне асіміляваліся спачатку з фіна-угорскімі плямёнамі, а пазьней з цюркскімі народамі.
3. У інфармацыйнай улётцы **«СТАТУТ ВКЛ – Першая Канстытуцыя ў Еўропе»** на мапе даюцца даты прыняцця Статутаў і Канстытуцый у іншых краінах. СТАТУТ ВКЛ быў зацверджаны ў якасьці асноўнага дзяржаўнага закона на 203 гады раней чым Канстытуцыі Польшчы і Францыі. СТАТУТ ВКЛ дзейнічаў на тэрыторыі Беларусі з 1588 года па 1831 год.

Piotra Murzionak: Educational project “RAZAM” (“ALTOGETHER”)

Abstract. It is supposed to create a database on belarusian history and culture for educational purposes. A database will consist of short one-page information with most prominent event in the life of belarusian people. There are three stages in the realization of project “RAZAM” (“ALTOGETHER”): data collection (until December 2013), data verification (January-March 2014), and data distribution (starting from April 2014). A critical point is a distribution and it is thought a number of institutions will take a participation in the overspreading of unique and unified information - altogether - at the same time - under one title. Among those institutions might be electronic mass-media, periodicals, resources of political parties and non-government organizations, individuals. The goal of project is to reach at least 30% recognition among the belarusian population. Readers' participation in the creation of database is welcomed. A short description and examples of educational materials are attached.

Беларускай дзяржаўнасці - ДВАНАЦЦАТАЕ стагоддзе

Эвалюцыя беларускай дзяржаўнасці	Стагоддзе	Эвалюцыя беларускай дзяржаўнасці
862 - першая летапісная згадка пра Полацк	9	Полацкае княства (960-1252)
960 - утварэнне Полацкага княства - першай беларускай дзяржавы	10	
1044-1101 - росквіт Полацкага княства ў часы князя Ёсяслава Чарадзея, княства - незалежнага ад Кіева	11	
1162 - Турава-Пінскае княства, заснаванае ў 980 годзе, выйшла з-пад залежнасці ад Кіева	12	
6 ліпеня 1253 года – каранаванне ў Наваградку караля Літвы Міндоўга	13	Вялікае Княства Літоўскае (1253-1568) →
1316-1341 – перанос сталіцы Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ) з Наваградка ў Вільню	14	
1362 – разгром татар у бітве на Сініх Водах, далучэнне Кіева да ВКЛ		
1385 – Крэўская унія		
1410 – Разгром тэўтонаў у Грунвальдскай бітве. Росквіт ВКЛ	15	Садружнасць Двух народаў - Рэч Паспалітая (1569-1798) →
1569 - ВКЛ і Каралеўства Польскае ўтварылі Садружнасць Двух народаў – Рэч Паспалітую	16	
165 1654-1667 - вайна з Масквой (з 2.9 мільёнаў жыхароў на Беларусі пасля вайны засталася 1.4 мільёны); пачатак аслаблення Садружнасці	17	
1700-1721 – Паўночная вайна забрала 800 тыс. жыхароў Беларусі (кожнага трэцяга) 1798 - ВКЛ захоплена Расійскай імперыяй	18	
Пад уладай Расійскай імперыі	19	без дзяржаўнасці - пад Расійскай імперыяй (1798-1917) →

Аднаўленьне дзяржаўнасьці: 25 сакавіка 1918 – БНР; 1 студзеня 1919 – ССРБ; 27 лютага 1919 – ЛітБел; з 30 сьнежня 1922 – БССР у складзе СССР II-я сусьветная вайна забрала 2.2 мільёны чалавек на тэрыторыі Беларусі (кожнага чацьвёртага) 27 ліпеня 1990 - Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце БССР; 25 жніўня 1991 - Дзень незалежнасьці РБ	20	БНР (1918 -) → ССРБ (студзень 1919) → БССР (люты 1919) → ЛітБел (сакавік 1919) → БССР (чэрвень 1920 - 1991) → Рэспубліка Беларусь (25 жніўня 1991 -).

Часопіс «САКАВІК»: праект «РАЗАМ». Прапанова Пятра Мурзёнка (красавік 2013)

МЫ - РОЗНЫЯ

(важнейшыя моманты з гісторыі Рэспублікі Беларусь і Расійскай Федэрацыі)

1. Полацкае княства ўтварылася на два вякі раней, чым княствы Паўночна-Усходняй Русі.
2. Беларускія землі ніколі не былі пад Залатой Ардой, тады як княствы Паўночна-Усходняй Русі 240 год жылі пад уладай Залатой Арды і плацілі ёй даніну.
3. Насельніцтва на тэрыторыі Беларусі было этнічна аднародным, тады як на землях Паўночна-Усходняй Русі славяне асіміляваліся спачатку з фіна-угорскімі плямёнамі, а пазней з цюркскімі народамі.

Рэспубліка Беларусь	Стагоддзе	Расійская Федэрацыя
862 - першая летапісная згадка пра Полацк	9	862 - першая летапісная згадка пра Ноўгарад і паселішчы фіна-угорскіх плямён: Растоў (мера), Муром (мурома), Белвозера (весь)
960 - утварэнне Полацкага княства - першай беларускай дзяржавы	10	Міграцыя ўсходніх славян на землі фіна-угорскіх плямён (мера, мурома, весь, мардва, мяшчэра)
1044-1101 - росквіт Полацкага княства ў часы князя Ёсяслава Чарадзея, княства - незалежнага ад Кіева	11	Засваенне Паўночна-Усходняй Русі ў басейне рэк Акі і Волгі (Суздальская зямля або Залесье; Мурама-Рязанская зямля)
1162 - Турава-Пінскае княства, заснаванае ў 980 годзе, выйшла з-пад залежнасці ад Кіева	12	1136 – утварэнне Ноўгарадскай рэспублікі 1157 – утварэнне Ёладзіміра-Суздальскага княства
6 ліпеня 1253 года – каранаванне ў Наваградку караля Літвы Міндоўга	13	1263 - утварэнне Маскоўскага княства з 1241 г. Паўночна-Усходняя Русь пад уладай Заладой Арды
1316-1341 – перанос сталіцы Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ) з Наваградка ў Вільню 1362 – разгром татар у бітве на Сініх Водах, далучэнне Кіева да ВКЛ 1385 – Крэўская унія	14	1328 – разгром Масквой і Ардой паўстання ў Цвярскім княстве 1380 – Кулікоўская бітва
1410 – Разгром тэўтонаў у Грунвальдскай бітве. Росквіт ВКЛ	15	Захоп Масквой Ноўгарада (1478) і Цвярскага княства (1485) 1480 – канец панавання Залатой Арды

1569 - ВКЛ і Каралеўства Польскае ўтварылі Садружнасць Двух Народаў – Рэч Паспалітую	16	1547 - утварэнне Маскоўскага царства, Іван ІУ (Жахлівы) каранаваны на царства (1547-1584). Захоп і далучэнне да Масквы Разані (1521), Казанскага ханства (1552), Астраханскага ханства (1556), Вялікай Нагайскай Арды (1557), Сібірскага ханства (1582)
1654-1667 - вайна з Масквой (з 2.9 мільёнаў жыхароў на Беларусі пасля вайны засталася 1.4 мільёны); пачатак аслаблення Садружнасці	17	Далейшая экспансія Маскоўскага царства: Пегая Арда (1619), левабярэжная Украіна (1667), Прыамур'е (1684), Паўднёвы Урал і Якуція (1689)
1700-1721 – Паўночная вайна забрала 800 тыс. жыхароў Беларусі (кожнага трэцяга) 1798 - ВКЛ захоплена Расійскай імперыяй	18	1721 - утварэнне Расійскай імперыі
Пад уладай Расійскай імперыі	19	Экспансія Расійскай імперыі: захоп Каўказа (1859-1878) і Сярэдняй Азіі (1854-1885)
Аднаўленне дзяржаўнасці: 25.03.1918 – БНР; 1.01.1919 – ССРБ; 27.02.1919 – ЛітБел; з 30.12.1922 – БССР у складзе СССР II-я сусветная вайна забрала 2.2 мільёны чалавек на тэрыторыі Беларусі (кожнага чацьвёртага) 27 ліпеня 1990 - Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце БССР; 25 жніўня 1991 - Дзень незалежнасці РБ	20	1917 – канец Расійскай імперыі і утварэнне РСФСР; з 30 снежня 1922 – РСФСР у складзе СССР Людскія страты Расіі падчас II-й сусветнай вайны склалі 13 мільёнаў 25 снежня 1991 – РСФСР афіцыйна стала называцца Расійскай Федэрацыяй

СТАТУТ Вялікага Княства Літоўскага – ПЕРШАЯ КАНСТЫТУЦЫЯ ў ЕўРОПЕ

Часопіс «САКАВІК»: праект «РАЗАМ». Прапанова Віталія Воранава (красавік 2013)

Наступны нумар часопіса выйдзе ў верасні 2013 г.